

HOOFSTUK 1: INLEIDING

1. Aktualiteit

Om die Daniëlverhale (Dan 1-6) literêr-histories te verklaar, het relevansie vir die een en twintigste eeuse situasie omdat dit verskeie aktuele vraagstukke raak, waarvan die belangrikste is:

Die Daniëlboek is deeglik deur die eeue deur navorsers ondersoek. Daar bestaan egter geen literêr-historiese ondersoek nie. Die bespreking van die Daniëlboek het deur die jare hoofsaaklik tot historiese kritiek beperk gebly.¹ Wat literêre ondersoeke betref, het Milne (1988) 'n strukturalistiese analise aan die hand van Vladimir Propp se analitiese ondersoeke na feëverhale gedoen. En Fewell (1991) wy 'n studie aan 'n verklaring van die boek vanuit die narratologiese model.² Niemand het egter nog 'n literêre met 'n historiese ondersoek gekombineer nie. Daar bestaan in Afrikaans nie eens 'n omvattende literêre studie na die Daniëlboek nie. In dié studie ondersoek ek die eerste twee Daniëlverhale eksemplaries, vanuit 'n literêr-historiese benaderingswyse.

Dat 'n literêr-historiese interpretasie van die Daniëlverhale noodsaaklik is, het te doen met die **eie aard van die verhale**. Die verhale gee voor om historiese gebeure weer te gee, wat tydens die Babiloniese ballingskap afspeel. In werklikheid is die verhale volksvertellings wat voorheen in 'n Mesopotamiese konteks **gefunsioneer** het, en deur 'n tweede eeuse Joodse skrywer oorvertel en herinterpreteer word. Die verhale is derhalwe literêre, en nie historiese vertellings nie. Tog het die verhale 'n geskiedenis, en veronderstel dit 'n historiese agtergrond. Daarom is 'n literêr-historiese benadering tot die Daniëlverhale 'n **noodsaaklike manier** om die verhale te interpreteer.

Ek meen dat so 'n studie tydig is, omdat die grootste Afrikaanse kerke die Daniëlverhale as **geskiedenis** en die Daniëlvisioene (en dit sluit Daniël 2 in) as **profesie** beskou.³ Met die aanbreek van die derde millenium het moderne profete telkemale beklemtoon dat die **wederkoms van Christus voor die deur** is. Daniël se "profetiese" uitsprake, insluitende Daniël 2, word dikwels as bewys vir dié bewering gebruik.⁴ Maar wat is die **genre** van die boek? Hoe moet dit gelees word? Bevat Daniël 2 'n profetiese voorspelling oor die toekoms?

As die Daniëlboek nie profeties nie, maar **apokalipties van aard** is, lei dit tot verdere vrae. Wat is apokaliptiek? Waar en hoe het apokaliptiese denke ontstaan? Watter rol het die tweede eeuse krisis wat deur Antiochus IV Epifanes veroorsaak is, in die ontwikkeling van apokaliptiese denke gespeel?

¹ Vergelyk Koch (1980:XI-XVI) vir kommentare en monografieë wat die Daniëlboek vanuit historiese kritiek bespreek.

² Vergelyk ook die insigte van Koch (1980) en LaCocque (1979 en 1988) en bydraes van Van der Woude (1993).

³ Calvin (Inst. 1.8.7,8; 1984:169) het reeds geskryf: "Wat van Daniël? Het hy nie oor gebeure wat bykans seshonderd jaar later sou plaasvind, geprofeteer asof hy geskiedenis oor gebeurtenisse, wat alombekend is, geskrywe het nie?"

⁴ Die boodskap dat die wederkoms imminent is, het deur die eeue weerklink, en Daniël, die "profeet", is telkemale ingespan (König 1980:8-10).

Moderne studie het bevind dat die Daniëlboek in die tweede eeu ontstaan het, in reaksie op die krisis wat Antiochus IV Epifanes se helleniseringsprogram vir getroue Jode veroorsaak het (Rendtorff 1985:276; LaCocque 1988:5; Zenger 1998:461). Die boek bevat legendes wat in 'n nuwe konteks oorvertel en aangepas word om tweede eeuse Jode in hul geloof te versterk. Die skrywer gee ook visioene weer wat voorgee om profeties van aard te wees, maar profesie per terugblik is (Spangenberg 1998b:87, 99-101). Dit skep vir lidmate 'n probleem. Wat is die gesag van die Daniëlboek as die boek voorgee om in die sesde eeu te ontstaan en die toekomstige profeties voorspel, maar in werklikheid in die tweede eeu ontstaan het en geskiedenis as profesie weergee? ⁵ Hoort die boek dan nog in die Bybel? Kan dit vir die moderne leser teologiese betekenis hê? Die legendariese karakter van bybelse narratiewe hou ernstige implikasies vir die kerk se toekenning van gesag aan die Bybel in, wat ook bespreek moet word.

As die boek nie historiese vertellings bevat nie, ontstaan die vraag wat die historiese bewussyn van die skrywer was. En as die boek in die tweede eeu ontstaan, moet die vraag na die gebeure in Juda se nasionale lewe in die intertestamentêre periode beantwoord word. Waaruit het die veronderstelde (sesde eeuse) en werklike (tweede eeuse) *Sitze im Leben* bestaan?

Dié studie se relevansie en aktualiteit lê in die vrae wat dit beantwoord, en wat vir moderne lidmate belangrik is.

2. Probleemstelling

Die kerklike tradisie waarin ek leef en werk, die klassieke Pinksterbeweging, aanvaar dat die Daniëlverhale na werklike historiese gebeure verwys. Die Pinksterbeweging lees die Bybel literalisties. Dié beweging koppel die gesag van die Bybel aan die letterlike en historiese betroubaarheid van die Bybel. Die Bybel het slegs waarde indien dit letterlik waar is. Alle tekste wat voorgee om histories van aard te wees, word letterlik-histories verklaar.

Die Daniëlverhale is egter nie op historiese karakters se ervarings gebaseer nie. ⁶ Die verhale gee voor om 'n *Sitz im Leben* in die ervaring van die Joodse ballingskap van die sesde eeu te hê. Maar die skrywer wat die verhale in die tweede eeu in haar boek opneem, herinterpreteer dit om haar doel met die boek te pas. Die werklike *Sitz im Leben* van die verhale is die krisis wat rondom Antiochus IV se vervolging van die Jode en die onderdrukking van hul godsdiens plaasvind (C le Roux 1995:xv).

Die diskrepansie tussen die veronderstelde en werklike ontstaansdatum van die Daniëlboek, en die kwessie van die historisiteit van die karakters in die boek skep probleme vir hedendaagse gelowiges in hul verklaring van die boek. Is die teologiese waarhede wat die skrywer oor die alheerskappy en beheer van God

⁵ Dat dié vrae aktueel is, kan gesien word as Burden (1989:950) in "Die Verklarende Bybel" skryf dat die profeet Daniël in die sesde eeu v.C. geleef het, en dat hy die visioene gesien het wat in Daniël 7-12 opgeteken is (vgl ook 1989:953-954). Wanneer Burden (1993:1221-1222) die notas vir "Die Bybel in praktyk" skryf, meen hy dat die boek sy finale vorm cers rondom 165 v.C. gekry het.

⁶ Dié argument word later in hoofstuk 2 (1 en 2) gevoer.

verkondig vandag geldig? Kan dié waarhede die moderne gelowige bemoedig as dit in 'n werk van fiksie voorkom? ⁷

Dié vrae word gebore uit die positivistiese geskiedbeskouing waaronder moderne mense gebuk gaan. ⁸ "Positivism" verwys na die siening dat geskiedenis feitlik korrek opgeteken kan word. ⁹ Indien die feite nie korrek is nie, is dit nie waar nie. Dit het daartoe gelei dat die gesag van die Bybel aan feitelike korrektheid afhanklik gestel word. Hieruit word 'n verbete geveg gebore om die korrektheid van elke Skrifgedeelte te verdedig. ¹⁰

Die hedendaagse mens het mettertyd beseft dat "geskiedenis" uit 'n veelkleurige spektrum van konflikterende verhaltes bestaan. "Dié teks" kan nie sonder voorbehoude gelees word nie. Wanneer die mens

⁷ Smelik (1992:1) maak die opmerking dat die historiesiteit van die Hebraëuse Bybel beide 'n teologiese as 'n historiese probleem is. As 'n verhaal nie histories is nie, kan dit 'n teologiese waarheid demonstreef? Dié vraag het met die wese en aard van narratief te doen: dit is 'n metafoer van die lewe. "... a work of imaginative literature creates another or alternative reality, analogous to the everyday world we live in, but not identical to it" (Robertson 1977:5) 'n Fiktiewe historiese vertelling dien as 'n historiese bron – dit beskryf nie die tyd waarin dit voorgee om af te speel nie, maar die tyd waarin dit ontstaan het (Smelik 1992:5).

⁸ Met **positivisme** word bedoel dat denke eers wetenskaplik is as dit van die positiewe, die waarneembare of die daadwerklike gegee uitgaan. Positivism lei tot "absolute kennis". "Absolute kennis" dra die pretensies van "absolute mag". Hieruit maak Bruggemann (1997:24) die gevolgtrekking: "The mistrust of conventional authority, now broad and deep in our society, is rooted in the failure of positivism, positivism as either scientific, political, or theological ... Those at the margins of dominating knowledge will no longer permit the practitioners of dominating power to be supervisors of absolute knowledge". Omdat alle ware kennis op sintuiglike waarneming en ervaring gebaseer is en slegs deur waarneming en eksperiment opgedoen kan word, behoort alle metafisiese of spekulatiewe ondersoek opgegee te word. Klein behoort op die metodes van die eksakte wetenskappe geplaas te word (Urmson 1975:230). Ook die historiese wetenskap se rasionele grondslag word gevstig (Burden 1979:20). Die vraag wat gestel word, is: hoe het dit werklik gebeur? Of soos Leopold von Ranke (1795-1886) dit uitdruk: "wie es eigentlich gewesen ist".

⁹ Die historiese bewustheid van die Westerling word gewoonlik aan die *Aufklärung* toegeskryf. Westerse teologieë is tot 'n groot mate bepaal deur die spanning tussen 'n positivistiese geskiedenisbeeld en die bybelse begrip van goddelike openbaring en bonatuurlike ingryping. Die kerk, wat in die verlede die wese van waarheid vanuit die Bybel bepaal het en op alle mense afgedwing het, word nou verplig om nuut na haar teologiese taak te kyk. Gaan die kerk aandring op 'n "*sacrificium intellectus*", 'n opoffering van die rede ter wille van 'n (blinde) geloof, of gaan sy poog om die gaping tussen die wêreld van die Bybel en die rasionalistiese maatskappy van die dag te oorbrug? Die kerk het in haar teologiese arbeid ná die *Aufklärung* hard probeer om te bewys dat sy besig is met 'n wetenskap, 'n intellektuele poging wat betekenisvol is. In dié poging het die kerk met tye toegelaat dat geskiedenis gedefinieer is deur die "tyranny" of the positivist view of history" (Clark 1997:35), wat alle pogings van die Christelike teologie om 'n kontakpunt met die moderne mens te vind, oorheers het. Dié filosofie is al meer sedert die einde van die negentiende eeu as onvanpas deur historici bevind. Sedert Einstein se publikasies oor relativisme en die element van die paradoksale in alle natuurwetenskaplike werk, het natuurwetenskaplikes die positivistiese filosofie ook as nutteloos begin beskou. Die negentiende eeu is gekenmerk deur die soeke na historiese verifikasie van die Bybel (vgl Keller 1956 en Bright 1959). Clark (1997:35) meld dat Schleiermacher (1768-1834) die eerste geleerde was wat die uitdaging wat positivism aan die teologie gestel het ernstig opgeneem het. Hy pas dit toe in sy histories-kritiese benadering tot die Skrif. Hy stel 'n ontsappingsroete voor uit die doodloopsstraat waarin positivism die Bybel laat beland het. Hy vind dit in 'n innerlike gevoel van 'n verhouding met God. Ook Kierkegaard (1813-1855) worstel met die uitdaging wat positivism stel. Hy ontsnap deur sy sprong van geloof, wat hom in staat stel om buite die "wetenskaplike metode" om relevansie in die Skrif te vind. Na die Eerste Wêreldoorlog is dit die dialektiek van Barth, Brunner en Bultmann, die neo-ortodokse teoloog, wat daarop staan dat die Skrif as bron en norm van teologie herstel moet word. Hulle sien die Bybel as basis van 'n ortodokse Christelike teologie. Maar hulle daag nooit die onderliggende konsep en filosofie van geskiedenis uit waaraan hulle poog om te ontsnap nie. Die gesag van die Bybel is herstel, maar die implikasies van die positivistiese geskiedbeskouing is steeds 'n werklikheid (Clark 1997:36).

¹⁰ Ook die histories-kritiese metodes ontkom nie aan dié geskiedenisbeeld nie. Prinsloo (1994:78) kritiseer dit omdat dit die Bybel aan 'n positivistiese ondersoek onderwerp. Ander punte van kritiek wat hy inbring, is dat dit die Bybel atomisties lees, met 'n ewolusionistiese vooroordeel.

‘n bybelse teks in die hand neem, is daar talle stemme wat ‘n invloed in die interpretasie uitoefen (Adam 1995:6, 11).

Eers wanneer die moderne leser die bybelse narratief los van ‘n moderne geskiedenisbeeld lees, kan die bybelse verhale op eie waarde waardeer en verklaar word.¹¹ Nuwe insigte oor die aard van geskiedskrywing lei daartoe dat die Bybel vanuit die moderne literatuurwetenskap verklaar word.

Ek lees en verklaar die Daniëlverhale sinchronies sowel as diachronies, omdat ek meen dat dit die beste reg daaraan laat geskied. Die verhale is narratiewe wat in verskeie historiese kontekste gefunksioneer het. Wanneer die navorser dit interpreteer, moet sy die diachroniese kwessies aanraak wat in die ontstaan en oordrag van die Daniëlverhale ‘n rol gespeel het. Die historiese metodes ondersoek die ontstaansprosesse van die teks. Maar die Daniëlverhale is ook vertellings wat as literatuur ondersoek en beskryf moet word. Die waarde van die verhale lê nie in die historiese beskrywing van gebeure nie, maar in die kollektiewe ervaring wat daarin verwoord word, en ooreenkom met die ervaring van gelowiges deur die eeue.

Om die Bybel as literatuur te lees, beteken dat die navorser die teks eerder as ‘n produk van die mens se verbeelding lees, en die bybelse teks met die gereedskap van literêre kritiek verklaar.¹² Die fundamentele veronderstelling van ‘n literêre metode is dat tekste as “suiwer” of verbeeldingryke literatuur beskou en bestudeer word. Die implikasie is dat dit op dieselfde wyse bestudeer word as die werke van Shakespeare of Walter Scott (Robertson 1977: vii).¹³

Om bybelse tekste as literatuur te beskou en te verklaar, put nie die moontlikhede van interpretasie uit nie, en vel ook nie ‘n negatiewe oordeel oor enige ander verklaringsmetode nie. Geen benaderingswyse is meerderwaardig ten opsigte van enige ander nie. Om dit te beweer, kom op ‘n positivistiese eis neer.

Literatuur wat uit die verbeelding gebore is (“imaginative literature”) skep ‘n ander of alternatiewe werklikheid as waarin die werklike leser leef. Dié werklikheid is analoog aan die werklikheid waarin die leser leef, maar nie identies daarmee nie. Vir dié rede word dié tipe literatuur “fiksie” genoem. Alles in ‘n literêre werk is essensieel metafories van aard – alle aksies, *dramatis personae*, gedagtes en objekte. Karakters is nie werklike mense nie, maar is soos werklike mense.¹⁴

¹¹ Outeurs van die antieke Nabye Ooste was, met moontlike uitsondering van Hetiese tekste, nie bekommerd oor historiese akkuraatheid soos die moderne wetenskap dit vandag verstaan nie (Smelik 1992:5-6). Hul geskiedskrywing was op ander norme gebaseer.

¹² Met “verbeelding” word bedoel dat dit hoofsaaklik uit die gedagte van die mens gebore word. Die teks gee nie voor om ‘n beskrywing van ‘n werklike gebeure te wees nie. Tekste wat uit die verbeelding van die mens gebore word, sluit wel by die werklikheid aan. As dit nie gebeur nie, sal dit nie vir ‘n leser moontlik wees om die teks enigsins te verstaan nie. Wanneer in die narratologiese benadering van die verklaring van die teks as ‘n verbeeldingsdaad gepraat word, is dit in terme van Brueggemann (1993:13) se definisie: “By imagination, I mean very simply the human capacity to picture, portray, receive, and practice the world in ways other than it appears to be at first glance when seen through a dominant, habitual, unexamined lens”. “I shall argue that Christian preaching and proclamation are essentially an enterprise of imagining the world through the rhetoric of the text” (Brueggemann 1993:14).

¹³ Vergelyk Clines (1992:24) se opmerking dat die Bybel *slegs* as Skrif beskou kan word as dit as literatuur gelees word. Hy meen die grootste deel van die Bybel is die produk van verbeelding. Deur dit as ‘n literêre werk te lees, kan die eenheid daarvan gevind word (Clines 1992:24-30). Die Bybel verleen hom egter nie tot ‘n eensydige beskrywing nie. Dit bevat velerlei tipes literatuur.

¹⁴ Licht (1978:14) noem dat narratiewe bestaan uit geskiedenis, tradisionele narratief (mite, legende, epos of heroïese digkuns) en fiksie wat hom met denkbeeldige gebeure besig hou. Slegs die skrywer van fiksie is vry om gebeure

Voor by die verklaring van die Daniëlverhale uitgekóm word, vra enkele inleidingsvraagstukke aandag. Dit word in die volgende hoofstuk bespreek:

- gce die Daniëlverhale **geskiedenis** weer, met ander woorde, het daar vier Jode geleef wat in ballingskap weggevoer is en aan die Babelse hof diens gedoen het;
- die **Daniëlfiguur** wat in bybelse en buite-bybelse tekste funksioneer, stel die vraag na die oorlewingsgeskiedenis van die Danieltradisie;
- die **apokaliptiese aard** van die Daniëlboek (Dan 1-12) noodsaak dat 'n standpunt rondom die problematiek van apokaliptiese literatuur geformuleer word;
- die verskil in die kanoniese **plasing** van die Daniëlboek in die Massoretiese teks en ander tradisies word ook bespreek.

3. Hipotese

Die hipotese uit hierdie studie is: die literêr-historiese benaderingswyse is noodsaaklik om die Daniëlverhale se teologiese betekenis te ontsluit. Verskeie waardevolle insigte groei uit die literêr-historiese interpretasie van die Daniëlverhale. Die Daniëlverhale se betekenis mag dus nie tot 'n letterlik-historiese interpretasie daarvan beperk word nie.

4. Navorsingsveld

Dit is moontlik om die Daniëlboek op verskeie gronde te verdeel. So kan die taalverdeling dien om die boek in twee te verdeel, of die inhoudelike kan gebruik word om tien eenhede in die boek aan te dui.¹⁵ Ek gebruik die boek se verdeling in verhale (Dan 1-6) en visioene (Dan 7-12), en kies om eksimplaries op twee van die verhale te konsentreer. In verdere navorsing kan die hipotese aan die ander verhale getoets word.

Die keuse om die studie tot die Daniëlverhale te beperk, word op vormkritiese gronde gemaak. Die eerste twee verhale word eksimplaries ondersoek, as verteenwoordigend van al die verhale (Dan 1-6). Daniël 1 is inleidend tot die hele Daniëlboek, terwyl Daniël 2 noue ooreenkomste met die Daniël 4 en 5 vertoon.¹⁶

en karakters te skep. Die outeurs van die ander twee tipes van narratiewe word deur hul materiaal beperk. Die materiaal is reeds geskep. Hulle kan dit bloot oorvertel om 'n ander doelstelling te bereik. Slegs die manier waarop hulle dit oorvertel, is kreatief (Licht 1978:16).

¹⁵ Burden (1987:206) en Zenger (1998:459) noem dat drie verdelings moontlik is: volgens inhoud in tien onafhanklike dele (hfste 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 en 10-12), volgens taal in twee dele (Dan 1:1-2:4a asook Dan 8-12 wat in Hebreeus is, en Dan 2:4b-7 wat in Aramees is), en volgens kleiner literêre vorme in die ses verhale (Dan 1-6) en vier visioene (Dan 7, 8, 9 en 10-12).

¹⁶ Zenger (1998:460) verdeel die eerste sewe hoofstukke skematies soos volg, en toon die onderlinge verbande tussen die hoofstukke aan:

TEKS	STRUKTUURMERKER	INHOUDELIKE MERKERS
1	Inleiding	Gawe van wysheid aan getroues
2	Droomuitleg	Ondergang van wêreldryke; oprigting van Godsryk

5. Metodiek: literêr-historiese benaderingswyse

In hierdie studie word die Massoretiese teks as die vertrekpunt in die eksegetiese proses geneem. Die omstandighede “agter” die teks en die rol van die leser “voor” die teks is in die verstaansproses belangrik, maar kan nie die vertrekpunt van die interpretasieproses wees nie. Wanneer enige literêre werk onder oë geneem word, begin die lees- en verstaansproses immers by die teks, en nie by die omstandighede van die outeur of leser nie.

Hierdie metodiese vertrekpunt beteken nie dat die klassieke vrae van die histories-kritiese metode geïgnoreer word nie. Dit bly belangrik om te weet wanneer, waarom, waar en hoe die boek ontstaan het. Maar die antwoorde op dié vrae dien slegs as ‘n middel tot ‘n doel, om antwoorde op die vrae wat nie deur ‘n literêre studie beantwoord kon word nie, te bied. Diachroniese en sinchroniese studie komplementeer mekaar. Wat ek voorstaan, is wat soms ‘n metode-pluralisme (Loader 1978:3 en Prinsloo 1980:162), ‘n omvattende benadering (Botha 1986:17-19 en Prinsloo 1989:56), ‘n verskeidenheid van metodologiese aspekte (Coetzee 1986:15), ‘n komplementêre metode (Viviers 1990:4) of ‘n struktureel-historiese benadering (Snyman 1996:540-549) genoem word. Human (1993:24) praat hiervan as die literêr-historiese metode. Dit wil plek gee aan die teks, outeur(s) en leser.¹⁷ “I do not believe that any single method of text interpretation is to be preferred to the exclusion of all others. I believe we must eclectically use all available methods, and that serious interpreters inevitably do” (Brueggemann 1997:58).

Die eksegetiese benaderings waaraan aandag gegee sal word, is teks- en skrywergecentreerd.¹⁸ Ek benut struktuur-analise om die teks self tot spreke te bring. Dit behels ook die narratologiese of literêre kritiek wat

3:1-30	Vertelling	Lyding van regverdiges
3:31-33	Doksologie	Erkenning van Godsryk
4:1-30	Droomuitleg	Hubris en vernietiging van koning
4:31-32	Doksologie	Erkenning van Godsryk
5:1-28	Verskyning – uitleg	Hubris en vernietiging van koning
5:29-30	Geen doksologie	Geen erkenning van Godsryk
6:1-25	Vertelling	Lyding van godsvruggiges
6:26-28	Doksologie	Erkenning van Godsryk
7	Visioenuitleg	Ondergang van wêreldryke; oprigting van Godsryk

Die verband tussen Daniël 2, 4 en 5 word deur Zenger se ondersoek onderstreep, en so ook die verband tussen Daniël 3 en 6.

¹⁷ Human (1993:17) noem dat in breë trekke drie benaderings tot eksegetiese bestaan: outeur-, teks- en lesergesentreerde teorieë. Dit verteenwoordig die histories-kritiese, struktureel-analitiese en resepsie-teoretiese benaderings.

¹⁸ Abrams (1958:8-29) kategorieer literêre teorieë aan die hand van vier basiese tipes. Hy stel voor dat die onderskeie skole onder een van die vier tipes ingedeel kan word:

- Ekspresiewe tipes van kritiek, wat **outeur-gesentreerd** is. Dit evalueer ‘n literêre werk in terme van die egtheid waarmee dit die standpunt en temperament van die skrywer uitdruk.

aandag aan die skrywer se organisering en aanbidding van die teks gee.¹⁹ Daarmee saam bou ek op die resultate van historiese kritiek.²⁰ Daarom kan my vertrekpunte as literêr-histories beskryf word.

Dat daar verskillende benaderings tot die analise van enige teks gevolg word, dui aan dat elke perspektief in die verduideliking van tekste beperkings het. 'n Enkele benadering kan nie die rykdom en diversiteit van 'n teks ontsluit nie. Die verklaring van hierdie studie wil egter sensitief wees vir die literêre, godsdienstige en historiese dimensies wat in die teks opgesluit lê (Culley 1992:7, 9, 30, 42; vgl ook Alter 1981:19).²¹ Struktuur-analise gaan deduktief te werk, terwyl narratologie induktief werk. Daarom meen ek dat dit nodig is om die Daniëlverhale struktuur-analities sowel as narratologies te ondersoek.

5.1 Struktuur-analise²²

Struktuur-analise maak die stelsel van diep waardes, of die semantiese universum, duidelik wat deur die merkers binne die teks in sy huidige vorm veronderstel word. Dié simboliese waardes is elemente van die

- Pragmatiese tipes van kritiek is **leser-gesentreerd**. Dit sien die werk as 'n skepping wat 'n invloed op die lesers daarvan wil uitoefen. Die werk word geëvalueer aan die hand van die effektiwiteit waarmee dit invloed op lesers uitoefen.
- Objektiewe tipes van kritiek is **teks-gesentreerd**. Dit sien die literêre produk as 'n self-bevattende wêreld in sigself. Die navorser beoordeel die literêre werk aan die hand van intrinsieke kriteria, soos die onderlinge verbande van elemente wat intern bestaan.
- Mimetiese tipes van kritiek sien die literêre werk as 'n **refleksie** van die uiterlike wêreld of menslike lewe. Die navorser evalueer dit in terme van waarheid of akkuraatheid of verteenwoordiging van die werklike wêreld.

Die eerste drie tipes van literêre kritiek wat Abrams beskryf, kom ooreen met die drie komponente van die basiese kommunikasie-model: skrywer → teks → leser.

¹⁹ Dit is nodig om iets oor die term "narratiewe of narratologiese kritiek" te sê. Daar bestaan verwarring oor terminologie omdat sommige navorsers die term "narratologie" inklusief, en 'n ander dit eksklusief gebruik. "Narratologie" verwys volgens sommige literêre kritici na die hele veld van literêre kritiek. Ek gebruik dit egter in beperkende sin om naas retoriese kritiek (wat die skrywer se gebruik van retoriese instrumente ondersoek) en leserrespons-kritiek (wat die leser se rol om 'n teks se betekenis te bepaal, ondersoek) te staan. Sekulêre literêre studies gebruik die term nie so nie. My gebruik van die term "narratologie" kom ooreen met onder andere Chatman (1978:149-150); Abrams (1981:203); Patte (1989:4) en Powell (1990:19). In die afgelope aantal jare het narratiewe kritiek en leserrespons-kritiek al nader aan mekaar beweeg. Powell (1990:21) voorspel dat die twee benaderings uiteindelik sal saamvloei.

²⁰ Baie bybelse navorsers wat literêr-strukturele metodes benut, is oortuig dat sinchroniese en diachroniese navorsing twee kante van dieselfde muntstuk is. Die beswaar word wel geopper dat strukturalistiese metodes per definisie historiese belange uitsluit (vgl Barr 1973:63-65 en Spivey 1974:143-145). Vergelyk ook die kritiek van Ricoeur (1975:29). Die kritiek mag waar wees van strukturalisme soos deur die Franse skool onder leiding van Greimas beoefen. Struktuur-analise stel die teks self aan die woord. Daarna word aandag aan die geskiedenis agter die teks gegee.

²¹ Ander benaderings, perspektiewe, strategiese of kritiese praktyke in die verklaring van die teks is moontlik: enkele ideologiese kritiek (byvoorbeeld feministiese of politieke tekslesings), dekonstruksie, post-strukturalistiese kritiek en post-moderne tekslesings.

²² Suleiman & Crosman (1980:6-7) noem die volgende eksegetiese benaderings wat almal deel van gehoor-georiënteerde kritiek ("audience-oriented criticism") is: retoriese kritiek, semiotiese en strukturalistiese kritiek, fenomenologiese kritiek, subjektiewe en psigo-analitiese kritiek, sosiologiese en historiese kritiek, en hermeneutiese kritiek. Gehoor-georiënteerde kritiek word beskryf as die self-reflekerende lees van 'n teks, en verskaf die woorde waarmee die leser (of luisteraar) kan praat oor die belewenis wat vir haar in die lees van die teks opgesluit lê (Aichele et al 1995:24). Die lees van 'n teks het altyd tot 'n belewenis gelei, maar vroeër is nie daarvoor gereflekteer nie, en as daarvoor gepraat is, is dit op lukrake wyse gedoen. Die verband tussen die twee benaderings wat in hierdie studie gevolg word, kom na vore in Suleiman & Crosman se klassifikasie. Ek gebruik strukturalisme en struktuur-analise as wissel terme.

visie van lewe en die wêreld.²³ Die waardes vorm die semantiese raamwerk waarbinne die skrywer dink, praat en optree. Teenoor die semantiese raamwerk waarbinne die skrywer leef staan die simboliese stelsel wat deur die skrywer beheers, getransformeer en geskep word. Die diep waardes is die “betekenishorison” van die teks (Patte & Parker 1992:143).²⁴

Waar historiese kritiek vrac oor die agtergrond en “betekenis” of *kerugma* agter die teks beantwoord, verskuif die klem in struktuur-analise na die teks en sy belang (Jacobson 1992:111).²⁵ Struktuur-analise ondersoek die verhoudinge wat die teks vestig, hoe tekstuele relasies georganiseer is en hoe dit betekenis toelaat. Struktuur-analise het ten doel om die struktuur van ‘n verhaal bloot te lê tot die mate wat dit bydra om betekenis te bepaal.²⁶

²³ Patte & Patte (1978:viii) omskryf waardes as “a system of convictions”, “the semantic basis (or framework) upon which (in which) the discourse of the text unfolds as a meaningful discourse”. Dit is “self-evident truths” (Patte & Patte 1978:6).

²⁴ Bovon (1974: voorblad) vat die voorveronderstellings van strukturalisme saam: “In the beginning was the structure. It was everywhere in the world and the world was organized by it. It was in the minerals, in the crystals which always showed the same arrangements of their facets. It was in the plant kingdom where the leaves are distributed along the stems and the veins along the leaves with an invariable regularity. It was in the animal kingdom where physiological systems are connected to one another according to a schematic diagram whose program was determined in the gametes. It was in the rhetoric, skilled in decomposing the discourse into its parts”.

²⁵ “Perhaps the response expresses dissatisfaction with the results of historical research, a feeling that its goal of recovering a meaningful past has not been achieved with any degree of success” (Amerding 1997:68; vgl ook Spivey 1974:144-145). Dit mag ook te doen hê met kritiese vrac wat ná die 1960’s oor die aard van geskiedenis gestel is. Geskiedenis as ‘n eksakte wetenskap (positiwisme) was vir lank die basis van Westerse intellektuele strewes (Amerding 1997:68). Brueggemann (1997:25) meld dat tekste oop is vir verskeie betekenis. Meer as een betekenis mag op ‘n gegewe tydstop legitiem en geloofwaardig wees. Die bybelse teks is polivalent. “Notice that such polyvalence flies in the face of old-line historical criticism that tried to arrive at “the meaning” of the text” (Brueggemann 1997:25).

²⁶ Caws (1988:28) gaan selfs nog verder. In sy werk, *Structuralism: The art of the Intelligible*, meen hy strukturalisme bied die mees omvattende en geldige wyse om die funksionering van die menslike intelligensie te beskryf. Hy redeneer dat strukturalisme nie afhanklik is van hipoteses oor die aard van denke nie, alhoewel dit nie onversoenbaar daarmee is nie. Denke is die struktuur wat dit produseer – soos vervat in taal, mite, en so meer – eerder as dat daar agter denke ‘n soort onbeskryflike of onuitspreeklike werklikheid sou lê, wat apart van denke beskryf kon en moes word (Caws 1988:xiii). Om mens te wees, is om te probeer om sin van ons ervaring te maak (Caws 1988:36-37). Om sin te maak, beteken om kongruensie tussen die oënskynlik nie-verwante eienskappe binne die ervaringsveld te probeer vind (Caws 1988:7). Strukturalisme impliseer ‘n spesifieke siening van die wyse waarop die mens die soektog aanpak. Die mens doen dit deur “the matching of structured systems”, wat deur haar “as primordially meaningful” ervaar word (Caws 1988:112). Wat die denke ervaar, is nie geïsoleerde besonderhede nie, maar stelsels van verhoudings tussen dinge. Daarom is strukturalisme fundamenteel aan verstaanbaarheid, en nie slegs een aspek daarvan nie (Caws 1988:181). “Structuralism ... aims on the philosophical level not so much to explain facts as to explain why they make sense to us” (Caws 1988:170). Strukturalisme word dus aan antropologie georiënteer. Die brein se aktiwiteit om ervaring te struktureer, begin immers met wat voor hande is, met wat relatief tot ons staan (Caws 1988:38). Die taak van strukturalisme is “to show that the objects it studies have [the] dual character of systematic interrelation and of adequacy to the appropriate features of the world” (Caws 1988:121). Caws lewer ‘n wesenlike bydrae om die verband tussen strukturalisme en die verstaans- en interpretasie-aksie van die menslike brein aan te dui. So wil hy die relevansie van strukturalisme vir alle tye aantoon. Ek meen egter ook Caws skeep die indruk dat die bydrae wat strukturalisme tot die ontdekking van betekenis van ‘n verhaal lewer, positiwisties van aard is. Ek stem saam dat struktuur in ‘n teks die denke-struktuur van die skrywer reflekteer. Dit beteken egter nie dat die struktuur ewig en universeel geldend is nie. Struktuur-analise wil nederiger wees en slegs oor die struktuur van ‘n spesifieke teks besin in die hoop om iets van die logiese oordrag daarvan te ontdek. Dit is nodig om deeglik aandag aan die struktuur van geskrewe materiaal te gee, omdat die oorspronklike skrywer nie teenwoordig is om interpretasiefoute uit te wys nie. Die moderne leser is uitsluitlik op die teks aangewys. Elke taal en kultuur het sy eie manier om te kommunikeer. So verskil die orde waarin die elemente genoem word, asook segswyses en taalgebonde spreuke en frases. Aandag moet aan redevoeringspatrone gegee word. So kan die styl van die Daniëlboek se samesteller in verband gebring

Die veronderstelling is dat ondersoek van 'n gegewe teks as een uitspraak (“*parole*”) beheers word deur 'n kode (“*langue*”) wat tot die ontdekking van die onbewuste bepaling van die teks lei. Dié bepaling word in geformaliseerde, omvattende en eenvoudige stellings saamgevat.

Die natuurwetenskappe het die groot gaping tussen wat die mens waarneem en die wetenskaplike verteenwoordiging daarvan, aangetoon. Die studieveld van semiotiek neem hiervan kennis as dit oor die betekenis van 'n teks besin wat verder as empiriese waarneming of prosedures van interpretasie gaan.²⁷ Semiotiek bied 'n formele beskrywing vir dit wat “betekenis” genoem word. Die navorser analyseer die teks om die “betekenis” te ontdek. Die analise bestaan daaruit dat die teks in die elemente waaruit dit deur die skrywer opgebou is, afgebreek word. Die navorser het nou waargeneem hoe die teks aan mekaar gesit is.

Om 'n teks te analiseer, gebruik die navorser geformaliseerde taal. Dié meta-taal word tot die elemente gereduseer wat noodsaaklik is om die vorm duidelik aan te toon. Alle nie-formele elemente, wat die leser verhoed om die struktuur te onderskei, word uitgeskakel. Om dit reg te kry, gebruik die strukturalis 'n semiotiese teorie wat hom in staat stel om die essensiële kenmerke van elke beskrywende meganisme te antisipeer. Die veronderstelling is dat die sintaksis, grammatika en woordgebruik van 'n literêre werk 'n hoogs heterogene versameling van kodes, tegnieke en linguïstiese eienskappe vorm (Alter & Kermode 1987:5). Deur dié kodes en tegnieke te ondersoek, kan die betekenis-horison van die teks ontsluit word.

Ek maak 'n onderskeid tussen die ondersoek na die grammatikale struktuur (ook soms oppervlakte-struktuur genoem), en semiotiese of waarde-analise (soms diepte-struktuur genoem).²⁸

5.1.1 Funksionele ontleding

Die veld van struktuur-analise het baie navorsers en metodologieë.²⁹ Ek maak 'n tweevoudige analise van die teks: 'n funksionele en semiotiese ontleding. In die funksionele ontleding gebruik ek eerstens Aarne-

word met repetisie, wat onder andere tot lyste aanleiding gee. Vergelyk Watson (1984:222-233) vir 'n volledige bespreking van herhaling.

²⁷ Semiotiek word gedefinieer as die veld van taalkunde wat tekens en simbole ondersoek (Abrams 1981:237).

²⁸ Dié onderskeid is kunsmatig omdat die twee werksywes elemente van dieselfde teks gebruik, en die resultate dikwels direk by mekaar aansluiting vind. Tog het dit nut, omdat Propp op die funksies in die verhaal konsentreer sonder om agter die teks in te skuif. In die tweede werksywe word agter die teks gesoek na waardes en oortuigings wat die verteller aan die leser wil meedeel.

²⁹ So bestaan daar vandag die volgende verskillende rigtings wat navorsing doen: die Nuwe Kriek, Russiese Formalisme, Franse Strukturalisme, die Tel-Aviv Skool vir Digkuns, die Fenomenologie van Tekstesings, asook post-strukturalistiese en dekonstruksionistiese bydraes, Marxistiese en feministiese tekstesings, en spraakdaad-teorie of “speech act theory” (Atkins & Morrow 1989). Milnc (1988:43-65) maak 'n nuttige onderskeid tussen vier verskillende rigtings:

- studies hoofsaaklik beïnvloed deur die werk van Claude Lévi-Strauss - Edmund Leach, Mary Douglas, Paul Rigby, J W Rogerson en Matthieu Casalis is die bekendste name;
- studies gebaseer op die werk van A J Greimas - navorsers by die *Centre pour l'Analyse du Discours Religieux* (CADIR) in Lyons, Frankryk is die hoofeksponeer, met Jean Cailloud en die *Groupe d'Entrevernes* wat die metodologie beskryf het; Daniel Patte en Judson F Parker het ook waardevolle werk in dié tradisie gelewer;
- studies wat eklekties van verskillende bronne gebruik maak soos onder andere by Robert Polzin en David Jobling voorkom - Jobling is sterker deur Greimas beïnvloed, en Polzin deur Lévi-Strauss;

Thompson se klassifikasie van volksverhale om die genre van die Daniëlverhale (Dan 1-6) te beskryf.³⁰ Ek maak in die tweede plek van Propp se bespreking van die funksies van feëverhale gebruik.³¹ Die funksie van dié twee ontledings is om die Daniëlverhale as literatuur teen die agtergrond van wêreldliteratuur te verklaar. Die Proppiaanse ontleding stel die navorser in staat om die oppervlakte-struktuur van die vertelling te ontsluit in terme van die funksies wat daarin vervat is. En die identifisering van funksies stel die navorser in staat om die intrige(s) binne die vertelling te identifiseer, asook die karakterrolle wat daarmee saamhang.

5.1.2 Semiotiese ontleding

Naas die funksionele doen ek ook 'n semiotiese ontleding van die teks.

5.1.2.1 Beginsels waarop semiotiese ontleding berus

Die eerste belangrike beginsel waaruit semiotiek funksioneer, is **dat die elementêre struktuur van betekenis uit verskille en teenoorgesteldes bestaan.**³² Daar is geen betekenis sonder die basis van verskille nie (Culley 1992:10).³³ Die betekenisgewende verskynsels word herken deur die pertinente onderlinge verskille tussen elemente te beskryf en te evalueer.³⁴

- studies deur Vladimir Propp se werk beïnvloed - Roland Barthes, Wolfgang Iser, Robert Couffignal, Xavier Durand, Joseph Blenkinsopp, Jack M Sasson, Heda Jason en Robert C Culley het navorsing gepubliseer - vergelyk Milne 1988:126-166.

³⁰ Vergelyk ook die bespreking in hoofstuk 2 (2.6) van die genrebepaling van die Daniëlverhale. Groter besonderhede oor die Aarne-Thompson-klassifikasie, en die waarde daarvan vir die bespreking van die Daniëlverhale, is in addendum 1.1 vervat.

³¹ Vergelyk addendum 2.2 vir 'n opgawe van funksies en rolle in heroïese feëverhale.

³² Kritiek word soms teen die gebruik van struktuur-analise as 'n eksegetiese metode ingebring. Strukturaliste beskou binêre opposisie as die basiese aspek van menslike denke, en van literêre skeppings. Culley (1972:139) stel byvoorbeeld die vraag of enigeen wat nie tot die wêreldbeeld van die allesoorheersende rol van binêre teenoorstaandes verbind is nie, die diep strukture sal ontdek wat 'n strukturalistiese navorser in byvoorbeeld die Edenverhaal sou raaksien. Dit beteken dat alle taalgebruik aan 'n oorheersende Hegeliaanse dialektiese analise onderwerp word. Eksegete soos Edmund Leach, R C Culley en R Polzin beskou dit egter as 'n oorvereenvoudiging om slegs in terme van binêre opposisie te dink. Die verkeerslig het 'n groen en rooi lig as uiterstes, maar 'n oranje lig wat tussen die uiterstes bemiddel (Spivey 1974:105; vgl ook Jacobson 1974:156). Menslike uitdrukking wat van die binêre model gebruik maak, inkorporeer verskeie bemiddelende of integrerende elemente op talle vlakke. Die Hegeliaanse werkswyse hou verband met 'n vooropgestelde wêreldbeeld wat die analise se navorsing bepaal. In die woorde van Amerding (1997:78): "The method seems to be touched by an esoteric gnosticism which requires the scholar to give *a priori* consent to a view of reality which he might otherwise not have shared". Lévi-Strauss en Barthes erken albei dat hulle die teks benader vanuit 'n model wat deur Marx en Freud gedefinieer is (vgl De George & De George 1972 - sien die titel van hul werk; Lévi-Strauss 1975:55-59 en Amerding 1997:72). Om die metode sinvol in bybelse eksegesis aan te wend, sal dit nodig wees om die filosofiese veronderstellinge wat die benadering van die analise bepaal, uit te spel. Die struktuur-analise wat in hierdie studie benut word, wil strukturalisme van sy Marxistiese-Freudiaanse filosofiese veronderstellinge stroop en diensbaar aan die verklaring van die bybelse teks stel (dit word gedoen deur onder meer Culley 1974; Polzin 1975; Calloud 1976 en 1992 en Patte & Patte 1978).

³³ Waar binêre opposisies bestaan, kan dit in terme van drie verhoudings beskryf word:

- Die verhoudings van teenstrydigheid, soos in die opposisie tussen "lewe teenoor dood" of "nie-lewe teenoor nie-dood".
- Die verhoudings van weerspreking, soos in die opposisie van "lewe teenoor nie-lewe" of "dood teenoor nie-dood".

Die doel van struktuur-analise is die sistematiese bestudering van simboliese of konnotatiewe dimensies in tekste. Dit ontsluit die mag van tekste, wat die sleutel tot die suksesvolle kommunikasie van die tekste is (Patte & Patte 1978:4). Die leser "ontvang" die inligting en maak daarvan gebruik en sy aanvaar die opdragte wat dit gee. Dit gebeur egter slegs as die teks sy mag op die leser uitgeoefen het, of anders gestel, as die leser die visie van lewe wat die teks bied (of die wêreldbeeld daarvan) aanvaar. Struktuur-analise lê die stelsel van diep waardes, of oortuigings, wat deur die teks afgedwing word, bloot. Dié stelsel het die mag om onwerklikheid in werklikheid te omskep. Die stelsels van oortuigings is die raamwerk waarbinne die mens sy diskoerse en lewe sinvol laat ontvou. Bybelse strukturele eksegeese wil verder gaan deur godsdienstige manifestasies se rol om stelsels van oortuigings te vestig en oor te dra, te beskryf. Dit wil die stelsel van simboliese waardes, of die semantiese universum wat deur die bybelse teks veronderstel word, beskryf.

'n Tweede belangrike beginsel is dat die beweging van die uitdrukking (betekenisgewer) na die inhoud (betekenis) die essensiële probleem van alle tekenstelsels vorm. Dié beweging is nie 'n woord-vir-woord ooreenkoms nie. Dit is eerder die spel van ekwivalente tussen stelsels van verhoudings (Calloud 1992:122).³⁵

- Die verhoudings van implikasie, soos in die verhouding tussen "nie-dood" en "lewe".

Die binêre opposisies word in semiotiese vierkante saamgevat. 'n Simboliese stelsel bestaan uit 'n reeks verwante opposisies. Die korresponderende semantiese universum bestaan dan uit 'n reeks semiotiese vierkante. Elke opeenvolgende paar opposisies van 'n simboliese stelsel kom met 'n semiotiese vierkant ooreen.

³⁴ Die polariteite bestaan uit "Immanensie versus Manifestasie", "Diepte-struktuur versus Oppervlakte-struktuur", "Diepte-taalkunde versus Oppervlakte-taalkunde". "Versus" wil dui op die tweevoudige aspek van diskontinuiteit en kontinuïteit, van konjunksie en disjunksie (Calloud 1976:5).

³⁵ Struktuur-analise onderskei drie elemente wat fundamenteel is: die "raamwerk", "kode" en "boodskap" van die boek (Polzin 1974:187). Die eerste stap bestaan daarin om die raamwerk te vestig deur die diskoers in sy grootste eenhede af te breek. Dit beteken dat "bewegings" in die breër verhaal (in die geval van Daniël, die eerste ses hoofstukke) geïdentifiseer word. Binne die bewegings word laer skematisies geïdentifiseer (die ses afsonderlike verhale van die Daniëlboek). Vervolgens word die paradigmatische patroon benut om die kode te ontdek. Nou word van die oppervlakte-struktuur na die diepte-struktuur, wat die werklikheid reflekteer, beweeg. Die wêreld van "langue" word nou binnegegaan, waar die universele elemente van menslike gedrag van onder die oppervlak van menslike diskoers blootgelê word. Die derde taak is om die betekenis van die diskoers, wat die teologiese betekenis is, te omskryf. Alle aspekte van die boek, benewens sy komponente en stelsels, moet geken word om die boodskap(pe) te kan snap. Die kode identifiseer universele onveranderlikes, terwyl die boodskap ekstern tot die teks is en 'n verband met die wêreld het. Dit gaan dus om transformasies in die teks, waar die konteks van 'n verhaal tot 'n verandering in besonderhede of beweging lei (Polzin 1975:81, 83-88). Daar word soms na dié werkswyse verwys as "retoriese kritiek" of "stylkritiek". Vergelyk die bydraes van McEvenue (1971); Fokkelman (1975) en Coats (1976) oor Pentateugnavorsing. Hulle gebruik dieselfde werkswyse as Culley en Polzin. Weiss (1972:88) gebruik die benaming "Totale Interpretasie" as hy struktuur-analise as 'n literêre benadering tot Hebrëuse digkuns beskryf. Ek gebruik die term "struktuur-analise", eerder as "strukturealisme" om verwarring te voorkom. Muilenberg (1969:8) definieer "retoriese kritiek" as 'n ondersoek na die aard van Hebrëuse literêre komposisie, deur die strukturele patrone wat gebruik word om die literêre eenheid te vorm, bloot te lê. Dit wil die talle onderskeidende instrumente waardeur predikasies geformuleer word uitwys, omdat dit gesamentlik 'n geordende geheel vorm. Die klem val op literêre eienskappe eerder as 'n gedwonge stelsel van binêre opposisies. Muilenberg (1969:8-10) vind geen nut vir kodes of 'n teorie van diep strukture nie. In die ondersoek na die Daniëlverhaal blyk die ondersoek na binêre opposisie egter nuttig te wees in die poging om die teks te verstaan.

5.1.2.2 Werkswyse van semiotiese ontleding

5.1.2.2.1 Verdeling in lees- en perikoopeenhede

'n Leeseenhede bestaan uit 'n kernsin, met 'n subjek en predikaat. Die kernsin bestaan uit die elemente Subjek – Proses – Objek (Calloud 1976:13). In die identifisering van leeseenhede word die passiewe in aktiewe, en pronominale in nominale vorm oorgeskryf. 'n Perikoopeenhede is die saamgroepering van kernsinne wat bymekaar hoort omdat dit dieselfde tema bevat (Calloud 1976:14-15). Die perikoopeenhede vorm die basiese elemente waaruit die struktuur van die verhaal afgelei word.

5.1.2.2.2 Identifisering van funksies en kwalifikasies

Op grond van die perikoopeenhede word 'n lys van die kwalifikasies van elke onderwerp in elke spesifieke stadium van narratiewe ontwikkeling gemaak. Die lys omvat die beskrywing van wat elke onderwerp gebruik of het. Die beskrywing let op die onderwerpe se wil of wat hul motiveer, hul waarnemings of watter kennis tot hul beskikking is, en hul mag of wat hul in staat stel om op te tree of te besluit.

Die analise van die kwalifikasies van elke onderwerp bestaan uit 'n narratiewe ondersoek wat die verskil tussen staat en verandering, of wees en doen, of feitelike stellings en stellings oor verandering beskryf. Die doel is om 'n eenvoudige definisie van die verhaal te gee, as 'n staat van toestande en transformasies. Die meta-taal wat gebruik word om dit te doen, stel die ondersoeker in staat om die teks te herskryf as 'n opeenvolging van toestande en gebeure. Dit vorm die sintagmatiese dimensie van die teks.

5.1.2.2.3 Beskrywing van pertinente transformasies

Vervolgens word die stelsel van pertinente transformasies uitgespel. Elke werkwoord in die verhaal manifesteer 'n program van aksie binne die verhaal. Dié programme is nie almal ewe belangrik nie, en slegs enkeles word gebruik om die gang van die verhaal te gebruik. Die verhaal se pertinente transformasies bestaan uit dié programme wat narratiewe prosesse weergee, en wat in opposisie tot ander programme binne die verhaal staan. Die opposisie bestaan nie tussen die subjekte of hul toestande nie, maar tussen die funksies. Pertinente transformasies word soos volg beskryf:

- Die verhaal word in terme van asse gelê. Elke as vorm 'n element van die intrige wat van die ander elemente van die intrige onderskei kan word. Die as met die minste programme word eerstens geïdentifiseer. Hieruit word dan die lys van hoof- of polemiese programme bepaal, en opgesom met die formule *Subjek (Objek → Ontvanger)*. Die formule (*Objek → Ontvanger*) verteenwoordig die aksie van die narratiewe program wat transformasie is, as 'n proses van die Ontvanger se toestand.

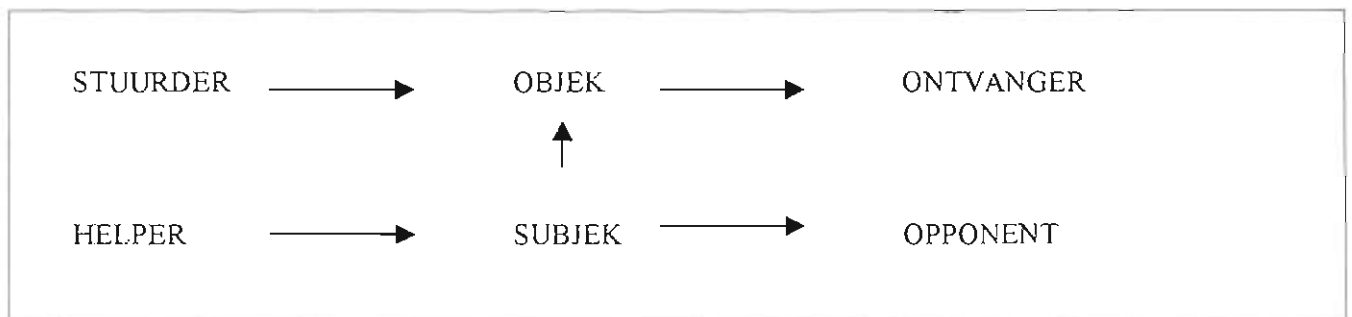
- Hierna word die teks weer oorgelees en die programme van die ander asse geïdentifiseer wat funksies het wat die teenoorgestelde van die programme is wat in die eerste lys uitgestip is.
- Dan word alle programme wat nie pertinent is nie (dit wil sê, wat nie 'n teenoorstaande program het nie), geëlimineer. Nou is dit moontlik om die stelsel van pertinente transformasies op te som in terme van twee programme.

5.1.2.2.4 Vorming van die semiotiese vierkante

Hierna word die simboliese stelsel beskryf. Dit word gedoen deur die stelsel van pertinente transformasies van die onderskeie narratiewe vlakke in verband met mekaar te bring. Die verhoudings tussen die onderskeie stelsels van transformasies word in 'n diagram saamgevat. Die stelsels van die interpretatiewe vlakke vorm takke wat uit die stelsel van die primêre tak vloei. Al die polemiese asse word dan opgeswaai sodat die SUBJEKTE van teenoorstaande programme in 'n weersprekende verhouding in die nuut gevormde semiotiese vierkant staan.

Nou is dit moontlik om die semantiese universum te bestudeer. Dit word gedoen deur te let op die narratiewe manifestasies van die simboliese waardes van die SUBJEK, en nie die funksies nie. Deur terug te gaan na die teks, word die spesifieke kwalifikasies van die SUBJEK van elke program geïdentifiseer: die onderskeie HELPERS (wat konkrete objekte, plekke, tydelike notasies, kennis of gevoel kan wees), die OPPONENTE en die STUURDERS. Die SUBJEK, OBJEK, STUURDER, HELPER, ONTVANGER en OPPONENT vorm die aktante, of rolspelers. Die tipes verhoudings tussen die aktante word in elke vierkant bestudeer sodat die pertinente semantiese eienskappe geïdentifiseer kan word wat die simboliese waardes vorm.

Wanneer die intrige of komplot in 'n aktansiële skema of model uitgebeeld word, lyk dit soos volg:

5.1.2.2.5 Oordrag van waardes of oortuigings

In 'n volgende stap word gevra na die waardes of oortuigings, of kodes of isotope wat die teks voorstaan. Watter waardes of oortuigings wou die geïmpliseerde skrywer aan haar geïmpliseerde lesers meedeel?

Waardes word herken aan 'n ononderbroke reeks van semiotiese vierkante, wat aan mekaar verbind is omdat dit aan dieselfde breë semantiese kategorie behoort. 'n Simboliese stelsel bevat een of meer waardes wat onderling verband met mekaar hou. Die assosiasie tussen die onderlinge waardes is paradigmatics van aard, wat beteken dat dit deur verskeie elemente in die teks bekend gestel word, en regdeur die teks voorkom.

Twee waardes wat deur sowel Daniël 1 as 2 bekend gestel word, is die soewereine heerskappy van Israel se God oor alle konings en gode, en die gelowige se verantwoordelikheid voor God om getrou en lojaal aan Haar te bly.

5.1.2.2.6 Identifisering van narratiewe programme

Die volgende stap bestaan uit die identifisering van die hoof- en polemiese asse deur middel van die identifikasie van die elementêre narratief, en hierbinne van die uiteindelijke program.

Die struktuur van die narratief bestaan uit 'n netwerk van narratiewe programme (NP). In die netwerk bestaan twee tipes verhoudings tussen die programme: die narratiewe hiërargie wat die logika van narratiewe ontwikkeling weerspieël, en die narratiewe opposisies wat die polemiese dimensie van die narratief vorm (Patte & Patte 1978:36).

Die elementêre narratief kan in die primêre vlak of in 'n interpretatiewe vlak gevind word. As die uiteindelijke program tot die primêre vlak behoort, dui dit die hoof-narratiewe as vir die hele teks aan. Die narratiewe asse waartoe die ander programme in die primêre vlak behoort, kan afgelei word uit hul verhouding tot die uiteindelijke program. Indien die uiteindelijke program tot 'n interpretatiewe vlak behoort, dui dit slegs die hoof-narratiewe as vir die spesifieke divergerende narratief aan. Dan moet die uiteindelijke program van die primêre vlak steeds geïdentifiseer word. Die beskrywing maak dit moontlik om die primêre narratiewe vertelling van die verhaal te identifiseer. Die verhaal word in terme van narratiewe programme opgesom. Aksies wat mekaar opvolg in 'n koherente orde en in konformiteit, word die narratiewe program genoem (Calloud 1976:26). 'n Narratiewe program bestaan uit 'n opeenvolging van narratiewe stellings, wat uit drie narratiewe sintagmes kan bestaan: die kontraksintagme, die disjunksie/konjunksie-sintagme en die uitvoering-sintagme. Die narratiewe sintagmes vloei uit die interaksie van aktante binne die raamwerk van die aktansiële model. Die kontraksintagme vestig die verhoudings tussen SUBJEK, STUURDER en HELPER. Die disjunksie/konjunksie-sintagme vestig die verhoudings tussen SUBJEK, OPPONENT en ander HELPERS. Die uitvoering-sintagme vestig die verhoudings tussen SUBJEK, OBJEK en ONTVANGER. 'n Narratiewe program kan opgesom word met die funksie S (O→R), wat verwys na SUBJEK (OBJEK→ONTVANGER). 'n Narratiewe program is pertinent wanneer dit 'n pertinente transformasie bevat.

Die aksies lei van die aanvanklike tot die finale toestand deur verskeie gebeure. Teenoor die narratiewe program funksioneer 'n anti-narratiewe program wat die teenoorgestelde wil bereik. Hieruit word die polemiese karakter van die narratief gebore. Deur te let op die narratiewe en anti-narratiewe programme, kan die ondersoeker gelyktydig die aksies en situasies wat teenoor mekaar staan, beskryf. Die polemiese

karakter van 'n teks is dikwels stilgemaak deur die verteller. Dit is nodig om eksplisiet aan te dui wat in die teks geïmpliseer word. Die teks speel 'n selektiewe woordspeletjie om die waardes en teenwaardes wat deur die narratief veronderstel word, te definieer.

So kan die teks een of twee narratiewe programme openbaar. Dit stel 'n trajek of baan ("*parcour*") op wat uit twee opponerende posisies bestaan en van die aanvanklike tot die finale situasie lei (Patte & Patte 1978:23-24, 132). Die trajek word ook soms die narratiewe algoritme genoem. Die moontlikhede waaruit dié trajek kan bestaan, vorm vier stadia: manipulasie, geskiktheid, prestasie en erkenning (Patte & Patte 1978:24). Deur manipulasie word iets deur iemand aan iemand anders gedoen. Geskiktheid vra na die kwalifikasie van iemand om iets te doen. Met prestasie word bedoel die werk van transformasie wat die aanvanklike in die finale stadium verander. En met erkenning of sanksie word verwys na die erkenning van die subjekte soos hulle werklik is. In elk een van die vier stadia word die tipiese opeenvolging van situasies en verandering gevind.

Om 'n narratiewe program vir die teks te skryf, is dit nodig om te weet wat die situasie en verandering, en wat die verskillende onderwerpe en hul verhouding tot mekaar is. Om die onderskeie objekte en hul verhoudings te evalueer, word die narratief in twee narratiewe programme verdeel. Dit word gedoen selfs al lyk dit of die narratief oppervlakkig eenlynig voorkom.

Op diskursiewe vlak word die eenhede van die teks ingepas met die doel om hul korrelasies en die waarde daarvan binne die stelsel aan te toon. Struktuur-analise is nie 'n studie van woorde as sulks nie, maar van woorde se deelname aan 'n stelsel. Dit is 'n relasionele model waar woorde hul outonomie verloor sodat die betekenis wat dit in 'n spesifieke teks het, aangetoon kan word.³⁶

Culley (1974:169) meen dat struktuur-analise die aandag daarop vestig om patrone in die teks te onderskei. Die patrone kan verband hou met narratiewe aksie, die verhoudings tussen karakters, of enige ander aspek van die teks wat met die temporele en spatiale raamwerke te doen het. Hy noem dat struktuur-analise verder as stilistiese of retoriese analise moet gaan. Hy beperk die patrone in die teks egter nie slegs tot teenoorgesteltes nie. Die patrone wat hy onderskei, het met strukture wat in die teks opgesluit lê, te doen.³⁷

Nadat die narratiewe programme geskryf is, identifiseer struktuur-analise die elementêre narratief, deur 'n onderskeid te tref tussen die hoofnarratief, konvergerende, divergerende asook parallelle narratiewe.³⁸ Die narratiewe ontwikkeling moet sorgvuldig ontleed word. Onderbrekings in die formele hiërargiese patroon word aangedui, asook die breuke in die logiese narratiewe ontwikkeling (Patte & Patte 1978:34-36). Die parallelle narratiewe word uitgeskakel, en die hoof- en konvergerende narratiewe word as die primêre vlak van die elementêre narratief geïnterpreteer. Die divergerende narratiewe word as interpretatiewe vlakke

³⁶ Struktuur-analise is nie tot een teks beperk nie. Trouens, Culley (1992:10) beweer dat betekenis eers voortkom uit wat tussen verhale gebeur, eerder as wat in 'n spesifieke verhaal gebeur. Die hele oefening ten opsigte van die enkele teks moet dus herhaal word ten opsigte van 'n groep verhale.

³⁷ So definieer hy wonderwerkverhale se universele patroon as "probleem – wonderwerk / oplossing", en misleidingsverhale as "probleem – misleiding / oplossing".

³⁸ Dit is hoofsaaklik ontleen aan Calloud (1976:12-32) en Patte & Patte (1978:34-38); vergelyk ook Calloud (1992:118-142).

geïnterpreteer. Parallele narratiewe bevat gebeurte wat gelyktydig met die oorspronklike verhaal plaasvind en wat vertel word, al is dit nie verwant aan die vertelling nie. Konvergerende narratiewe word gevind as die formele patroon van 'n elementêre narratief onderbreek word deur 'n vertelling wat 'n bydrae daartoe lewer. In die interseksie van twee narratiewe konvergeer die een in die ander. 'n Divergerende narratief onderbreek ook die formele patroon, maar sonder om die logiese narratiewe ontwikkeling te onderbreek. Dit gebeur as die nuwe narratiewe ontwikkeling gebaseer is op 'n interpretasie van die waarde van die voorafgaande vertelling. Die primêre narratief word verleng maar op 'n ander narratiewe vlak.

Elementêre narratief:

hoofnarratief – primêre vlak

konvergerende narratief – primêre vlak

divergerende narratief – interpretatiewe vlakke

parallele narratief - uitgeskakel

Die parallelle narratief moet op sy eie geanaliseer word. Die simboliese waardes wat dit veronderstel, moet paradigmatis met die simboliese waardes van die hoofnarratief gelees word. Die hoof-, konvergerende en divergerende narratiewe staan in 'n nouer verwantskap deurdat dit bydra tot die narratiewe ontwikkeling van die elementêre narratief.

Konvergerende narratiewe manifesteer primêr die verhale van HELPERS, OPPONENTE of SUBJEKTE van die hoofnarratief. Hier kom dikwels pertinente transformasies voor wat teenoor die transformasies staan wat in die primêre narratief manifesteer. Die hoofnarratief en konvergerende narratiewe manifesteer 'n enkele stelsel van pertinente transformasies: die stelsel van pertinente transformasies van die primêre vlak.

Die divergerende narratiewe verleng die narratiewe ontwikkeling verby die primêre vlak. Al die programme van divergerende narratiewe is gebaseer op die globale interpretasie van die waarde van ten minste 'n deel van die narratiewe ontwikkeling van die primêre vlak. Dié programme behoort nie tot dieselfde semantiese domein (of isotopie, in Greimas se terminologie) nie. Dit impliseer dat die divergerende narratiewe apart geanaliseer moet word van die primêre vlak-narratiewe. Indien divergerende narratiewe gebaseer is op die interpretasie van verskillende dele van die primêre vlak-narratiewe, moet elkeen apart geanaliseer word. Divergerende narratiewe funksioneer soos die hoofnarratief en kan hul eie konvergerende narratiewe hê.

Die meer fundamentele simboliese waardes word gewoonlik aan die einde van 'n elementêre narratief gemanifesteer. Dit is egter nie waar dat dit noodwendig aan die einde van 'n komplekse narratief gevind word nie. Die rede hiervoor word gevind in die verhoudings wat tussen die primêre vlak-narratief en verskeie divergerende narratiewe ontstaan.

Die laaste stap is om die parallelle narratiewe te bestudeer. Dit word op dieselfde wyse gedoen as in die geval van die elementêre narratiewe. So word die navorser in staat gestel om die simboliese stelsels van die parallelle narratiewe in verband te bring met dié van die elementêre narratiewe.

5.2 Detail-analise

In die metode-pluralisme wat hier gevolg word, poeg ek om sinchroniese en diachroniese aspekte van die teks te bespreek. Ek gebruik insigte wat uit historiese kritiek oor die Daniëlverhale gekom het, om die insigte wat uit die literêre ondersoek van die teks kom te komplementeer. In dié studie word nie gepoog om 'n eie bydrae tot historiese insigte te maak nie. Ek probeer wel om ten opsigte van die literêre benadering tot die teks nuwe insigte te ontwikkel.

Historiese kritiek poeg om deur 'n rekonstruksie van die bybelse teks die betekenis van die teks vanuit die tradisiegeskiedenis te beskryf (Krentz 1975:33). Historiese kritiek stel hom ten doel om die bybelse vertelling in sy sosiale en kulturele konteks te plaas.

Historiese eksegesië bestaan onder meer uit analitiese, sintetiese en interpretatiewe ontledingsvlakke (Burden 1979:47; Kaiser & Kümmel 1967:212-213). Die **analitiese stap** word op twee vlakke uitgevoer. Eerstens word die teks ondersoek om te sien of daar bepaalde skriftelike bronne ten grondslag van die teks lê. Tweedens kyk die navorser of daar mondelinge oorleweringe is wat in die huidige teks opgeneem is. Die eerste analitiese stap analiseer die skriftelike voorgeskiedenis van 'n teks en word soms literêre kritiek genoem. Die tweede analitiese stap het te make met die analise en naspeuring van die mondelinge voorgeskiedenis of oorlewering van die teks, en het oorleweringsgeskiedenis. Is die teks die oorspronklike werk van een skrywer, of het die skrywer van bestaande mondelinge of skriftelike bronne gebruik gemaak? Indien die skrywer van bestaande bronne gebruik gemaak word, word dié bronne nagespeur en geanaliseer.

Die **sintetiese stap** rekonstrueer die teks wat in die analitiese stap in sy skriftelike en mondelinge voorfasies geanaliseer is. Hier poeg die navorser om die wording van die teks vanaf sy vroegste mondelinge stadium tot op sy laaste, finale redaksie histories-chronologies te beskryf. Die eerste sintetiese stap is om die wordingsgeskiedenis van die teks in sy mondelinge fase te rekonstrueer. Hoe het die verskillende mondelinge oorleweringe saamgegroei om een mondelinge oorlewering te vorm? Dié proses staan as oorleweringsgeskiedenis bekend. Die rekonstruksie van die skriftelike voorgeskiedenis van 'n teks word redaksiegeskiedenis genoem.

Die analitiese stappe neem die teks as vertrekpunt. Die doelwit is die vroegste beginpunt van die teks. Die sintetiese stappe beweeg van die vroegste beginpunt van die teks in die rigting van die finale teks.

In die **interpretatiewe stap** gaan dit om die historiese plasing van elke fase in die groeiproses van die teks en die interpretasie van daardie fase van die ontwikkeling van die teks teen die historiese agtergrond. Die vraag wat nou gestel word, is: watter funksie en betekenis het elke spesifieke fase in die ontwikkeling van die teks teen die spesifieke agtergrond gehad?

Oorleweringsgeskiedenis poog om die eenhede van vroeë mondelinge of skriftelike materiaal wat onafhanklik gefunksioneer het te identifiseer. Die doel is om die veronderstelde sosiale konteks van vroeë materiaal te beskryf, in teenstelling met die konteks waarin dit in die bybelse teks voorkom.³⁹

Redaksiekritiek bestudeer die bydrae van die finale skrywer / redakteur as sy die mondelinge of skriftelike bronne byeenbring en herskryf. Deur die redaksietegnieke van die skrywer te ondersoek, kan die belange en doelstellings hoekom sy die werk skryf, ontdek word. Redaksiegeskiedenis neem die teks vanaf die eerste skriftelike fiksering deur al die stadia van ontwikkeling, van same-smelting en redaksionele kommentaar tot by die laaste vorm waarin die teks neerslag gevind het. Dit sluit 'n ondersoek na byvoegings tot die teks in. Die taak van redaksiegeskiedenis behels om te bepaal waarom same-smeltings plaasgevind het en watter uitwerking dit op die vroeë vorm van die teks het. Dit vra ook na die betekenis wat hierdie toevoging in die uitleg van die betrokke teks mag hê. **Vormkritiek** analiseer die struktuur van 'n teks met die doel om die literatuursoort of *genre* daarvan te beskryf, sodat die lewensverband of *Sitz im Leben* bepaal kan word. Wanneer dit gedoen is, kan die ondersoeker die funksie van die literatuursoort makliker bepaal. **Tradisiegeskiedenis** beskryf die breë inhoud, gedagterigtings en opvattinge wat kenmerkend van tekste is wat 'n genre deel. Met "tradisie" word bedoel die proses van oorlewing van inligting, oortuigings of gewoontes van een geslag na 'n ander asook die inligting en oortuigings wat so oorgelewer word.

Bronne-, vorm- en redaksiekritiek verduidelik die dinamika wat in die produksie van tekste teenwoordig is. Dié kritiek vervang nie die bybelse teks met 'n gerekonstrueerde vroeë teks nie en ontken ook nie die belang van die finale skrywer of redakteur nie. Dit openbaar eerder die denkprosesse wat agter die samestelling van die teks lê.

5.3 Narratologiese sintese⁴⁰

5.3.1 Inleidende opmerkings

Narratologie ondersoek die onderskeie elemente waaruit 'n vertelling opgebou word: die verteller, agtergrond, karakters, intrige en styl. Dié elemente kom egter ook in die struktuur-analitiese sowel as historiese ondersoek van die teks ter sprake. Wat ek ten slotte doen, is om die insigte rondom hierdie elemente sistematies en opsommend uiteen te sit, sodat 'n geheelbeeld van die verhaal as narratologiese gegewe gevorm kan word.

³⁹ Vir volledige beskrywing van die onderskeie komponente van historiese kritiek, vgl Kaiser & Kümmel 1967:409-431; Doty 1972:79-85 en Krentz 1975:49-54.

⁴⁰ Ek gebruik die term in die beperkende sin om te verwys na een van die literêre benaderings, wat langs struktuur-analise, retoriese kritiek en leserrespons-kritiek bestaan. Soms word die term "narratologie" vir die totaliteit van dié benaderings gebruik. Die onderskeid moet in gedagte gehou word.

5.3.1.1 Storie en diskooers

‘n Vertelling of narratief is ‘n literêre werk wat ‘n verhaal vertel. Vertellings het twee aspekte: storie en diskooers. **Storie** verwys na die inhoud van ‘n vertelling. Waaroor handel die verhaal? Dit bestaan uit elemente soos gebeure, karakters, tyd en plek. Die interaksie van dié elemente vorm die intrige. **Diskooers** verwys na die retoriek van die vertelling. Hoe word die verhaal vertel? Verhale wat oor dieselfde basiese gebeure, karakters en agtergrond handel, kan op verskillende maniere vertel word. Narratiewe kritiek het te doen met die storie-soos-in-die diskooers-vervat-is (“story-as-discoursed” Chatman 1978:15-42).

5.3.1.2 Die Bybel as verbeeldingswerk

‘n Veronderstelling wat grondliggend aan die literêre metode lê, is dat (dele van) die Ou Testament ‘n produk van die verbeelding werk is. Dat verhalc as verbeeldingryke werk beskou word, beteken nie dat alle kontak met die werklikheid deurbreek word nie. Dit beteken wel dat dié verhalc op dieselfde vlak as enige ander literêre werk bestudeer word.⁴¹ Die literêre benadering onderneem ‘n gedissiplineerde ondersoek na ‘n geskrewe teks, wat na sy wesensaard metafories is (Robertson 1977:6). Die vrae wat die literêre benadering beantwoord, is onder meer: hoe suksesvol is dié karakter in terme van die verhaal waarin dit ‘n rol speel, en wat is dié literêre werk se bepaling van skoonheid of waarheid?

5.3.1.3 Riglyne

Enkele riglyne geld in die literêre benadering:

- Die teks word eers vasgestel. Dit beteken dat die nodige en geskikte tekskritiek gedoen word om die beste verstaanbare teks te rekonstrueer.
- Aandag word nou aan die teks gewy, wat as ‘n geheel beskou word. Die teks is die objek van ondersoek.⁴²
- Die navorser ontleed die teks op verskeie vlakke. So word byvoorbeeld gesoek na die ontwikkelingslyn van die intrige. Die onderskeie dele van die teks is integraal tot die geheel. Elke deel

⁴¹ Robertson (1977:3) sê werke wat oorspronklik as suiwer literatuur geskryf en bedoel is, is die natuurlike kinders van literêre kritiek. Hy dink aan werke soos die dramas van Shakespeare, die gedigte van Keats en Faulkner se nouvelles. Ander werke, soos Donne se preke, Gibbon se historiese geskrifte en Charles Wesley se liedere, kan deur literêre kritiek “aangencem” word. Die vraag is of die verklaring van die Bybel, die natuurlike kind van godsdiens, enigsins effektief deur die literêre kritiek uitgelê kan word. Hy meen talle literêre studies het getoon dat dit wel gedoen kan word, en dat dié studies ‘n waardige plek langs die resultate van historiese en ander eksegetiese metodes vind.

⁴² Hieruit maak Robertson (1977:7) die afleiding dat enige poging om strukturele of konseptuele probleme in die teks te verklaar deur dele van die teks aan latere redaktors toe te skryf, slegs ‘n manier is om die probleme wat rondom die interpretasie van die teks bestaan, te vermy. Baie literêre kritici stem saam. Ek meen egter dit sal meer nuttig wees om ‘n vennootskap met redaksiekritiek te sluit. Die resultate van dié kritiek is nuttig vir narratologie.

dra by tot die betekenis van die geheel, ongag hoe klein of gering dit mag wees. 'n Teks is nog nie verklaar nie, totdat al die dele in 'n betekenisvolle verhouding tot die geheel gebring is.

- Die navorser gebruik die beginsel dat 'n deel vir die geheel of gelyk aan die geheel staan, en omgekeerd.⁴³ Alle dele van 'n literêre teks staan dus in 'n metaforiese verhouding tot die werklikheid, asook in 'n metaforiese verhouding tot alle ander dele van die teks, en tot die geheel van die teks.

'n Belangrike konvensie van tradisionele romans is dat dit die werklikheid tot so 'n mate naboots dat dit geloofwaardig is. Die mense en gebeure daarin moet oortuigend wees, wat beteken dat dit moet ooreenkom met wat die leser in haar wêreld sien en beleef.⁴⁴ Dit is die paradoks van 'n literêre werk: om dit te verstaan, moet dit in terme van die reëls wat daarin vervat is, gelees word. Maar die voorwaarde is dat dit nie anders as vanuit die leser se eie ervaring gelees kan word nie.⁴⁵

Die konvensies waarvolgens die literêre werk gelees en verstaan word, bestaan uit die tradisionele of standaardwyses waarop 'n literêre wêreld gekonstrueer en in beweging gestel word. Die studie hiervan is noodsaaklik. Dit word gedoen deur dit te vergelyk met soortgelyke werke, dit is werke wat identiese of soortgelyke konvensies benut. Dié werke hoort tot dieselfde *genre*.

5.3.1.4 *Genre*

Die bepaling van *genres* kom ooreen met die verdeling van plante en diere in spesies, genusse, families, en so meer. Die skopus van 'n spesifieke ondersoek na *genre*, wat ooreenkomste en verskille binne dieselfde soort literatuur wil vasstel, kan omvattend en spesifiek wees. Literatuur kan breëweg in narratiewe en gedigte, of prosa en poësie verdeel word. Narratiewe bestaan uit geskiedskrywing, fiktiewe vertellings, mites en legendes, en toegepaste literatuur. *Genrestudie* behels dat die navorser 'n literêre werk binne groter relasionele kontekste plaas, totdat die konteks alle literatuur omsluit.⁴⁶

Die wêreld wat die verteller in 'n literêre werk skep, is 'n hipotetiese wêreld. Om dié wêreld te verstaan, moet die leser na die teks self luister. 'n Hulpmiddel is om wenke te vind in werke van dieselfde *genre*. Om die Bybel as literatuur te lees, beteken dat dit in die groot raamwerk van literatuur geïnkorporeer word. Die Bybel word dan bestudeer in terme van sy verhouding met die ander dele van die geheel van literatuur. Om

⁴³ Die beginsel van sinekdogee.

⁴⁴ *The test of literature is,
I suppose,
Whether we ourselves live
More intensely for the reading of it.*
Elizabeth Drew

Dit sluit egter nie uit nie dat die beskrywing van die werklikheid vreemd mag voorkom. Vergelyk as voorbeeld Millett (1991) se "The loony bin trip", waarin die skrywer-hoofkarakter die vreemde wêreld van die mens teken wat aan bipolêre affektiewe siekte (of maniese depressie) ly.

⁴⁵ "Contextualism argues that the knower helps constitute what is known, that the socioeconomic-political reality of the knower is decisive for knowledge" (Brueggemann 1993:9). Die praktyk van Christelike interpretasie in prediking en liturgie word as kontekstueel, lokaal en pluralisties deur Brueggemann getipeer.

⁴⁶ Vergelyk 2.6 in die volgende hoofstuk vir 'n bespreking van die *genre* van die Daniëlboek.

‘n werk binne die Bybel as literatuur te verklaar, beteken dat die *genre* daarvan bepaal word, en dat dit in terme van die konvensies van dié *genre* geïnterpreteer word.

Elke teks gebruik individuele uitdrukkings en stylelemente. Wanneer die navorser so ‘n teks se *genre* vasstel, dui sy daarmee aan dat die teks se strukture van inhoud en uitdrukking in gemeen met ander tekste het. Die *genre* word dan aan ‘n *Sitz im Leben* gekoppel. ‘n spesifieke kommunikasiesituasie waardeur die *genre* (of verskeie) *genres* aan mekaar verbind word. Deur die *Sitz im Leben* te ontdek, word dit moontlik om die *genre* te herken, die funksie daarvan te omskryf en die kriteria vir die interpretasie van die tekste binne die *genre* af te lei (Rendtorff 1985:77-78).⁴⁷

Verhale in die Ou Testament is meestal kort, veral as dit met ander antieke literêre werke soos byvoorbeeld Plato se *Apologia*, *Krito* en *Phaedo* vergelyk word. In meeste gevalle lees die lesers die verhale in sigself sonder om veel agtergrond uit die konteks te versamel. Die einde daarvan is ook in meeste gevalle “geslote”, wat beteken dat die kalmte herstel word. Die skrywer laat min aan die lesers se verbeelding oor (Licht 1978:27).

5.3.1.5 Waarheid in vertelling

Die voorafgaande lei tot die vraag: wat is “waarheid” in ‘n literêre werk? Die literêre kritikus, sê Robertson (1977:11), is ook oor waarheid begaan. Vir Robertson het dit egter ‘n ander betekenis. Waarheid het te doen met die geskiktheid van die vertelling en of die onderskeie elemente die verhaal dien. Waarheid bestaan dus nie uit ‘n vergelyking met ‘n gebeurde of idee buite die verhaal nie. Die lesers moet nie die literêre werk aan ‘n standaard buite sigself nie. Die waarheidsvraag is of die verhaal binne die wêreld wat die skrywer skep pas. Vir die verklaring van bybelse verhale, gaan waarheid daarom dat dit geloofwaardig sal wees deurdat dit nou aansluiting by die werklikheid vind. Kan die lesers die verhaal glo, en haarself daarmee identifiseer? Pas dit in by ander gebeurde en idees in dieselfde werk, of gaan dit mank aan teenstrydighede? Die akkuraatheid van historiese stellings in ‘n literêre werk word totaal irrelevant in enige literêre diskussie (Robertson 1977:13).⁴⁸

⁴⁷ Die belangrikste basiese vorms van narratiewe is volgens Rendtorff (1985:85) mites, volksverhale, sages en legendes. Die sage word gedefinieer as beskrywing van ‘n gebeurtenis wat nie primêr daarop gerig is om te rapporteer wat gebeur het nie. Dit wil eerder die historiese kontinuïteit en bewustheid van die gemeenskap ten opsigte van tradisies oordra. Dit is nie dieselfde as geskiedskrywing (in ‘n positivistiese sin) nie. Legendes word dikwels van sages onderskei op grond van die inhoud daarvan. As die karakters, plekke of gebeurde wat sentraal tot die vertelling is, godsdienstige belang het, word dit as ‘n legende beskryf (Eissfeldt 1974:33-47). So ook Culley (1992:21) wat skryf: “Like legend, biblical narrative moves on the human plane and involves presumed historical figures; but like legend, it also has a divine or supernatural plane that intersects the human one, either by means of dramatic intervention or merely through subtle influence”. Die Daniëlverhale word volgens dié definisie as legendaries beskou, as die naaste bybelse voorbeeld van die middeleeuse legendes. Eissfeldt (1974:46-47) beskryf die Daniëlverhale as “*martyr-legend*”, waar “martelaar” in die oorspronklike betekenis van “getuie” verstaan word. Dié legende gee baie ruimte aan die opstanding van die dode. “In these stories individuals are threatened with death for their faith” (Eissfeldt 1974:47). Ander soortgelyke martelaarlegendes word in Ester, 2 Makkabeërs 6-7 (wat herhaal word in 4 Makk) en 3 Makkabeërs gevind.

⁴⁸ Sternberg (1985:25) noem dat geskiedskrywing nie die rekord van feite is soos dit werklik gebeur het nie, maar eerder ‘n diskoers is wat beweer dat dit ‘n rekord van feite is. Hierteenoor is fiksie nie die vrye uitvinding van

5.3.1.6 Die Bybel as Skrif, en as literatuur

Die Bybel as verbeeldingryke literatuur is anders as die Bybel as Skrif.⁴⁹ Die Bybel as Skrif beskryf die openbaring van God in tyd aan mense. Dit vertel van haar aanbod om mense van sondeskuld te red. Die Bybel as literatuur wil orde, insig en vrede bied.⁵⁰ In Brueggemann (1993:17-18) se terme lei postmodernisme tot 'n nuwe bewustheid dat die ekonomiese en politieke wêreld wat ons as vanselfsprekend aanvaar, 'n konstruksie van die mens se verbeelding is. Die afleiding hieruit is dat 'n ander verbeeldingskonstruksie moontlik is. "It is the claim of our faith, and the warrant for our ministry, to insist that our peculiar memory in faith provides the materials out of which an alternatively construed world can be properly imagined" (Brueggemann 1997:18).

Childs (1974:91-122; 1977:26-27; 1985:23-109; 1993:70-79) volg 'n ander benadering. Hy verklaar die Bybel vanuit 'n religieuse perspektief. Hy maak die selfverstaan van die gelowige gemeenskap die vertrekpunt om die teks te bestudeer (Childs 1985:34). Sy veronderstelling is dat die mees geskikte wyse om die teks te lees, vanuit 'n godsdienstige oogpunt is. Dit beteken dat hy die Bybel interpreteer in terme van die rol daarvan as Skrif of kanon vir die gelowige gemeenskap. Hy bestudeer die Bybel as 'n godsdienstige boek.⁵¹ In dié studie word aandag aan al drie aspekte verleen – die literêre, religieuse en historiese.

5.3.2 Elemente in die vertelling

In die literêre beskrywing van 'n narratief is daar verskeie **elemente** wat 'n belangrike rol speel. Die elemente vorm die formele en strukturele aspekte van die narratief. Elke narratief is 'n unieke skepping. Tog bestaan dit uit universele komponente en tegnieke wat alle narratiewe met mekaar deel. Dit vorm die struktuur van die narratief, alhoewel elke narratief dit op 'n unieke wyse kombineer en benut. Die komponente en tegnieke beïnvloed mekaar. Om sistematies en georganiseerd die verskillende vorme te verstaan, moet die samestelling van die hele narratief ontrafel word en die tegnieke afsonderlik en

diskoers nie. Dit word ook beperk deur wat pas as "waarheid" (in literêre terme) beskryf is. Die antitese tussen geskiedskrywing en fiksie lê nie in die waarheidswaarde nie, maar in die toewyding aan die waarheidswaarde. Dit beteken dat historiese en literêre studies van ewe groot belang is. Die prioriteit behoort egter te gaan aan die literêre ondersoek van die teks, sodat die beginpunt van historiese analise die bestaande teks kan wees, wat ook die enigste belang van enige morfologiese studie is (Sternberg 1985:18).

⁴⁹ Dié standpunt staan in teenstelling met dié van Clines (1992:27) wat meen dat die Bybel eers as Skrif gelees kan word as dit as literêre werk, en dus produk van die verbeelding, gelees word. Vergelyk Powell (1990:85-101) se bespreking van die verhaal of storie as Skrif.

⁵⁰ Dit word verwoord in Culley (1992:37) wat Bybelse literatuur beskryf as dié waaruit 'n gelowige gemeenskap 'n wêreldbeeld of visie van die werklikheid konstrueer, as 'n persepsie van die manier waarop die wêreld behoort te bestaan, en wat agter die onsekerheid van ervarings bestaan. "It is from such a vision that members of a religious community work out what to believe, what to do, and what to hope. They also find in this vision a basis for ritual activity and ethical decisions". Dit is die waardes waarna struktuur-analise op soek is en waarop dit die interpretasie van die teks wil baseer.

⁵¹ Daar is twee maniere om so met die Bybel om te gaan. Die kofessionele benadering is wanneer die Christelike gemeenskap sy eie kanoniese geskryfte lees. Die ander is om te ondersoek hoe antieke Israel as 'n godsdienstige gemeenskap sy eie spesiale geskryfte behandel.

gesamentlik ondersoek word. Die elemente waaruit 'n narratief bestaan, is die verteller, die agtergrond, die karakters, die intrige en styl.

5.3.2.1 Verteller⁵²

Die leser word met die **verteller** gekonfronteer, wat haarself openlik aan die leser voorstel. Die verteller mag egter haarself ook agter die vertellingwegsteek, sodat haar bydrac slegs in die vertelling gesien word. Die verteller mag redasionele notas by die verhaal byskryf. Soms gebeur dit dat sy gevolgtrekkings aan die leser oorlaat. Tog weet die leser dat iemand binne die narratief die gebeure vertel en haar aanspreek.⁵³

5.3.2.1.1 Geïmpliseerde en werklike skrywer

'n Onderskeid kan ook gemaak word tussen die **geïmpliseerde en werklike skrywer**. Berlin (1983:145) verwys na die werklike skrywer as die "historiese" skrywer. Die geïmpliseerde skrywer word deur die verhaal voorgestel. In die Daniëlvisioene word Daniël as skrywer geïmpliseer. Die werklike skrywer leef egter in die tweede eeu v.C.

Die geïmpliseerde skrywer is deel van die teks, maar nie altyd deel van die verhaal nie. Die leser hou die geïmpliseerde skrywer verantwoordelik vir die keuse en uitdrukking van die vertelde gebeure. Die historiese skrywer is dan die werklike skrywer van die werk.

5.3.2.1.2 Geïmpliseerde skrywer en verteller

Dit is ook gebruikelik om 'n onderskeid tussen die (geïmpliseerde) skrywer en die verteller te maak. Die verteller vertel wat gebeur en wie praat. Die geïmpliseerde skrywer word geken deur wat die verteller sê, deur die gesprekke van die karakters (wat deur die skrywer geformuleer word), en deur die organisasie van die intrige, tyd en ruimte. Die verteller verteenwoordig die stem wat die geïmpliseerde skrywer gebruik om haar verhaal te vertel.

Dit mag gebeur dat die verteller inligting verskaf wat ongelooflik blyk te wees. Dit gebeur in Daniël 1:1, wat vertel dat Nebukadnesar Jerusalem in die derde regeringsjaar van Jojakim beleër en onderwerp het. In die werklike geskiedenis was daar nie so 'n historiese beleg nie. Die proses van vertelling vereis dat die skrywer en leser 'n implisiete kontrak sluit waarin die leser ondorneem om die verteller te vertrou (Powell 1990:25).

Die kommunikasie-model vir narratiewe kritiek kan soos volg voorgestel word:

⁵² Vergelyk Abrams (1981) vir definisies van terme wat eie aan die narratologiese metode is.

⁵³ Die rol van die verteller word eerste bespreek omdat dié figuur primêr tot die verhaal funksioneer. Karakterisering, gesigspunt en intrige-ontwikkeling word deur die verteller gedoen. Dit is ook die standpunt van Berlin (1983:43) en Bar-Efrat (1989:13).

werklike skrywer	→	teks	→	werklike leser
geïmpliseerde skrywer ⁵⁴	→	vertelling	→	geïmpliseerde leser
verteller	→	vertelling	→	vertelde

5.3.2.1.3 Verteller en vertelde

Die verteller en vertelde is nie identies met die geïmpliseerde skrywer en geïmpliseerde leser nie.⁵⁵ Die verteller en vertelde is retoriese instrumente wat deur die geïmpliseerde skrywer geskep word. Hulle is deel van die narratief of diskoers waardeur die verhaal vertel word.

5.3.2.1.4 Beperkte kennis en alwetendheid

Soms is die verteller se kennis beperk.⁵⁶ In die Daniëlverhale is die verteller egter alwetend.⁵⁷ Sy weet alles van haar karakters en is oral teenwoordig. Sy weet wat haar karakters dink en wat hul motiewe is. 'n Onderskeid word ook dikwels tussen redaksionele en neutrale alwetendheid gemaak.⁵⁸ Die verteller skryf met redaksionele alwetendheid as sy voortdurend kommentaar op karakters en gebeure lewer. Neutrale alwetendheid word gekenmerk deurdat die vertelling vir sigself spreek. In die laaste geval is die verteller se teenwoordigheid skaars merkbaar. Die Daniëlverhale lê op die kontinuum tussen die twee pole van redaksionele en neutrale alwetendheid nader aan neutrale alwetendheid. Dit veroorsaak dat die vertelling “more vivid, dramatic, gripping and realistic” is (Bar-Efrat 1989:31).⁵⁹

⁵⁴ Die konsep van die geïmpliseerde leser plaas narratiewe kritiek binne die kader van die objektiewe of teksgesentreerde benadering. Andersins beweeg narratiewe kritiek slegs op die terrein van die pragmatiese of lesergesentreerde tipe van kritiek (Powell 1990:20). Die konsep van die geïmpliseerde leser is 'n beginsel wat kriteria vir interpretasie daarstel.

⁵⁵ Soms maak lesersrespons-kritici beswaar teen die konsep van 'n geïmpliseerde leser in narratiewe kritiek. Hulle redeneer dat die werklike leser nooit die komplekse onderlinge verhoudings sal begryp wat binne 'n teks funksioneer nie. Wanneer werklike lesers die geïmpliseerde leser poneer, is hulle besig om bloot hul eie belange en gesigspunte op die teks af te dwing. Daar sit waarheid in die argument. Ek gebruik egter nie die term om te probeer vasstel wat die geïmpliseerde leser in die teks sou raaksien nie. Ek meen die term se waarde lê eerder in die onderskeid daarvan met die werklike skrywer.

⁵⁶ Die beperkte kennis van die verteller kan ook as stylelement ingespan word. So gebruik Gaarder (1994:423-424) dit doelbewus as die verteller aan sy eie identiteit begin twyfel. Word hy dalk deur iemand van buite sy tydruimtelike werklikheid soos 'n marionet gemanipuleer?

⁵⁷ Die bybelse verteller is alwetend, in die sin dat alle inligting tot haar beskikking is. Maar sy kies sorgvuldig wat sy wil gebruik en wat sy wil weglaat. Sy kan die toneel van 'n afstand beskryf, of op gedetailleerde wyse op die toneel fokus. Sy kan aandag aan slegs een karakter gee, of die fokus dan op dié en dan op die ander karakters laat val.

⁵⁸ Sternberg (1985:34) wys daarop dat alwetendheid in moderne narratiewe 'n teken is dat dit fiksie is. In die antieke tradisie het dit egter nie alleen egtheid en waarheid geakkomodeer nie. Dit was ook die waarborg daarvoor. Inspirasie was niks anders as alwetendheid wat op die geskiedenis uitgeoefen is nie. Die verhaal se eis dat dit waar is, berus op die skrywer se Godgegewe kennis.

⁵⁹ Die skrywers van Bybelverhale is dikwels neutraal en objektief. Dit kan gesien word daarin dat hulle nie die negatiewe aspekte van protagoniste wegsteek nie, terwyl hulle situasies feitlik weergee. So word koning Dawid se sonde met Batseba geopenbaar sonder om doekies om te draai, en die gevolge van sy sonde word eweneens beskryf

5.3.2.1.5 Gesigspunt

Die leser identifiseer met die outeur, eerder as met die karakters. Sy sien die karakters en gebeurde deur die oë van die skrywer. 'n Karakter word nooit direk deur die leser waargeneem nie. Dit word altyd bemiddel of gefiltreer deur die vertelling van die (geïmpliseerde) outeur, die verteller of 'n ander karakter. Want die outeur wys vir die leser **slegs** wat sy wil. Skrywers van Bybeltekste gebruik hul gesigspunt effektief as 'n instrument om die vertelling oor te dra op so 'n wyse dat dit min van moderne fiksie verskil.⁶⁰

Die grootste deel van bybelse vertellings word in die derde persoon vertel, deur 'n alomteenwoordige en betroubare verteller. Daar is egter uitsonderings hierop, sodat die bybelse vertelling 'n aantal tegnieke benut wat aan die leser 'n perspektief met vele fasette op die verhaal bied. Dit verleen aan die vertelling 'n dimensie van diepte, en verskaf 'n verskeidenheid van maniere om die vertelling in te klee.

Bybelse vertelling is dramaties ("scenic"), in dieselfde sin as wat 'n film is (Licht 1978:29). Alter (1981:63) praat hiervan as 'n gebeurtenis ("event"), en beskryf dit as wanneer die narratiewe tempo afneem, sodat 'n spesifieke toneel belang kan word. Die illusie word geskep dat die toneel se "teenwoordigheid" ontvou. Die dramatiese, wat die woorde en denke van karakters insluit, oorheers bybelse vertellings. En dit bied die geleentheid om die karakters se onderskeie gesigspunte te beskryf.

5.3.2.1.6 Dubbelsinnigheid en ironie

Wanneer 'n verhaal veelvuldige gesigspunte benut, is die doel daarvan om dubbelsinnigheid of ironie te gebruik. Ironie kom voor as vanuit een gesigspunt gepraat, maar vanuit 'n ander gesigspunt beoordeel word (Uspensky 1973:103). Dubbelsinnigheid kom voor as elkeen van die onderskeie gesigspunte as die waarheid voorgedra word, en 'n stryd tussen konfliktierende gesigspunte ontstaan.⁶¹

In bybelse vertellings het die verteller 'n potensieel alwetende perseptuele gesigspunt. Sy kan enige plek wees, selfs in haar karakters se koppe. Die leser se persepsie word gevorm deur wat die verteller openbaar van haar alwetendheid, en die wyse waarop dit geopenbaar word.⁶² Die skrywer se alwetendheid word in

in die dood van sy seun (2 Sam 11 en 12). Dit gebeur nie in die Daniëlverhale nie, waar Daniël as moreel perfek beskryf word.

⁶⁰ "Gesigspunt" verwys na die posisie of perspektief van waaruit die storie vertel word. Chatman (1978:151-153) gebruik "gesigspunt" ("point of view") om na drie vlakke te verwys:

- die **perseptuele gesigspunt**, dit is die perspektief waardeur die gebeurde van die vertelling waargeneem word
- die **konseptuele gesigspunt**, wat die perspektief van houdings, konsepte en wêreldbeeld is
- die **belange-gesigspunt**, wat verwys na die perspektief van 'n persoon (karakter) se voordeel of nadeel.

Berlin (1983:48) kritiseer Chatman dat sy belange-gesigspunt op 'n ander vlak funksioneer as die ander tipes gesigspunte wat hy formuleer. Tog het die belange-gesigspunt nut omdat die objek van die verhaal se belang dikwels nie dieselfde karakter is uit wie se gesigspunt die verhaal vertel word nie.

⁶¹ Brueggemann (1997:44) sien die funksie van ironie daarin dat dit 'n kode aan ingeligte (geïmpliseerde) lesers verskaf waarvolgens hulle die teks verstaan. "Irony, statements that characteristically say something other and something more than they appear to say, so that the empire can never quite detect the danger and the threat that are under way in such utterance, because only the "clued-in" can decode".

⁶² Hieruit vloei 'n onderskeid wat al meer gemaak word, tussen die verteller wat die storie vertel en die vertelde of die luisteraar / leser aan wie dit vertel word. Die vertelde of geïmpliseerde gehoor word onderskei van die werklike.

Daniël 1 gedemonstreer as die verteller noem dat die Here Jerusalem en die tempelvoorwerpe in Nebukadnesar se hand gegee het (Dan 1:2).

Ironie kom in Daniël 2 voor, as die verteller weergee hoe Daniël die koning se droom uitleg, en dan beskryf hoe die koning daarop reageer. Daniël kondig in soveel woorde die einde van koning Nebukadnesar se ryk aan, alhoewel hy sy boodskap effe versoet met die woorde: “U is die groot koning ... U is die kop van goud” (Dan 2:37-38). Tog reageer die koning deur Daniël uitermate te vereer. Hy betoon eer aan Daniël deur diep voor hom te buig, en opdrag te gee dat aan die Joodse balling geoffer word (Dan 2:46). Die leser sien die ironiese kontras raak tussen wat Daniël in werklikheid voorspel, en die wyse waarop die koning daarop reageer. Dié teenstrydigheid pla nie omdat die leser raaksien dat dit in diens van die koning se belydenis in Daniël 2:47 staan: “Werklik, julle God is die grootste van al die gode, Hy heers oor die konings en Hy openbaar geheime, want jy kon hierdie geheim bekend maak”. Die leser snap dat die koning primêr na die openbaring van sy droom gesoek het, en dat die uitleg sekondêr in sy denke gefunksioneer het.

Dispariteite in karakters se gesigspunte kan ook vir komiese effek aangewend word. Die leser weet dan van die gesigspunt, maar die betrokke karakters nie. So verstaan die leser hoe 'n misverstand ontstaan het, en kan sy die komediese effek daarvan geniet. Vir die karakters is dit nie noodwendig lagwekkend nie. So plaas Nebukadnesar die tempelvoorwerpe in sy goed se tempel, met die idee dat sy god oor die God van Israel gescëvier het. Hy weet nie dat hy die tempelvoorwerpe uit die God van Israel se hand ontvang het nie. Die toonaard van die res van die verhale (Dan 1-6) word hierdeur bepaal. Die wêreldheerser meen hy besluit oor God se kinders, maar die leser weet dat God self besluit.⁶³

5.3.2.1.7 Vlakke van gesigspunte

Hoe dui die teks gesigspunt aan? Uspensky (1973:88-89) beantwoord die vraag deur na verskeie vlakke waar gesigspunt voorkom, te verwys:

- die **ideologiese** vlak, wat met Chatman se konseptuele gesigspunt ooreenkom, verwys na die gesigspunt waarvolgens die gebeure van die vertelling beoordeel word. Dit mag die outeur self, of die outeur se normatiewe stelsel, of een van die karakters se gesigspunt wees. In die Bybel is die ideologiese gesigspunt dié van die verteller;
- die **fraseologiese** vlak, wat na taalkundige eienskappe in die diskoers verwys wat die gesigspunt verraa;;
- die **spasiale** en **temporele** vlakke, wat na die benutting van ruimte en tyd verwys waarmee die gesigspunt ingeklee word;

historiese gehoor. Die twee mag dieselfde wees. Die bybelse teks aanvaar 'n sekere konseptuele gesigspunt by die vertelde. Dit mag waar gewees het vir die eerste historiese gehoor, maar is versker nie waar vir die werklike, hedendaagse leser nie.

⁶³ Vergelyk Berlin (1983:54) se bespreking van die Esterverhaal, wat dit duidelik demonstreer.

- die psigologiese vlak, wat met Chatman se perseptuele gesigspunt ooreenkom, verwys na die gesigspunt van waaruit aksies en gedrag beskryf en waargeneem word. Dit kan objektief en eksterne wees as dit in die mond van 'n karakter gelê word, of subjektief en intern as dit uit die mond van die alwetende verteller kom.

Dit is belangrik om daarop te let dat die gesigspunt van intern na eksterne, van ideologies na sielkundig, of van temporeel na spasiaal kan verander.

Die verteller se stem word gehoor wanneer die woorde "sy / hy sê" as inleiding gebruik word, deur verduidelikende notas wat gemaak word, deur etimologiese, geografiese of soortgelyke inligting wat verskaf word, en ook in die keuse van wat vertel word en hoe dit vertel word.

5.3.2.1.8 Verteller breek die raamwerk

As die verteller "uit die storie" klim om iets vir sy gehoor te sê, breek sy die raamwerk ("*breaking frame*") deur die temporele raamwerk van die verhaal vir die oomblik te verlaat. Selfs al bly die verteller binne die raamwerk van haar verhaal, kan sy dit vanuit 'n eksterne gesigspunt vertel. Die verteller is dan 'n buitestaander wat na die toneel of karakter kyk. Sy beskryf wat sy sien objektief, soos enigeen sou doen wat daarna kyk. Of sy mag vanuit 'n interne gesigspunt vertel. Dan staan sy tussen die karakters, of vertel sy haar verhaal vanuit die perspektief van een van haar karakters. Sy is in die bevoorregte posisie om meer as 'n buitestaander te wees, sonder om by die aksie betrokke te wees. Die bybelse verteller is selde 'n karakter in die verhaal. 'n Uitsondering is die visioene van Daniël 7-12, of die eerste persoonvertellings van profeteboeke en Esra.

'n Interne gesigspunt stel die verteller in staat om die karakters se gedagtes binne te gaan en te vertel wat hulle dink, voel, besluit, sien en hoor. Dit verwys na 'n psigologiese gesigspunt.

Die verteller in bybelse narratief beweeg voortdurend tussen eksterne en interne verteenwoordiging, sodat sy soms 'n panoramiese blik op die geheel bied en soms van naby 'n karakter bekyk om dinge deur haar oë te sien. Die verteller kan ook neutraal gebeurte weergee, of haar eie opinies en evaluasies van gebeurte of aksies bied. Dit vorm 'n eie konseptuele of ideologiese gesigspunt.

'n Karakter se gesigspunt kan deur haar eie woorde (direkte diskoers) oorgedra word, of deur die woorde van die verteller. Dit is nie altyd maklik om te onderskei of die verteller haar eie opinie uitdruk nie, of watter karakter se gesigspunt weergegee word (indien dit 'n karakter s'n is).

5.3.2.1.9 Aanduiders van karakters se gesigspunt

Daar is 'n aantal kenmerke wat kan dien as aanduiders van karakters se gesigspunt (Powell 1990:23-24):

- deur name, wat familiebetrekkinge aandui;
- deur 'n karakter se denke, gevoelens en ervarings te beskryf (innerlike lewe);

- deur die term "*hinneh*", wat soos innerlike dialoog funksioneer, wat die gesigspunt internaliseer;
- deur bykomstige bysinne, wat nuwe karakters, nuwe tonele of gelyklopendheid van gebeure kan inlui, of 'n gesigspunt kan aandui;
- deur direkte diskoers en vertelling, wat 'n karakter se interne psigologiese en ideologiese gesigspunt beskryf;
- deur die gebruik van alternatiewe uitdrukkings, of sinonieme.

Die Daniëlskrywer maak effektief van name gebruik om haar gesigspunt op die verhaal af te druk. Sy stel die vier jongmanne bekend met hul Joodse teofore name (Dan 1:6). Sy vertel direk daarna dat die koning se verteenwoordiger aan hulle Babiloniese name gee (Dan 1:7). Van hier af gebruik sy die name op 'n kenmerkende wyse. Wanneer sy die almag van die Jode se God beklemtoon, gebruik sy die Joodse name om die leser daarvan bewus te maak. Wanneer sy die **gebeure** verskuif om na die koning se gesigspunt te verwys, gebruik sy die vier Jode se Babiloniese name.

Wanneer die laksman die vier Jode volgens Daniël 2 sock, gee die verteller die gesigspunt van Daniël weer as sy vertel hoe hy en sy vriende bid (Dan 2:14-18).

'n Vertelling kan ook baie effektief verskeie gesigspunte kombineer deur die herhaling van groter of kleiner brokke inligting, met of sonder variasie. Veranderings in inligting wat herhaal word, is dikwels van belang. Een van die beste maniere om 'n verskeidenheid van gesigspunte aan te bied, is deur verskillende karakters verskillend oor dieselfde dinge te laat praat. 'n Voorbeeld hiervan kom in Daniël 1 voor, in die wyse waarop Daniël sy versoek tot die hoofpaleisbeampte (Dan 1:8) en die amptenaar (Dan 1:11-13) rig. Daniël vra dat hulle toegelaat word om 'n ander dicct te volg as die jongmanne wat vir paleisdienste opgelei word. Daniël gebruik die hoofpaleisbeampte se argument, maar verander sy woorde effe om die betekenis daarvan vir sy eie doeleindes aan te pas, wanneer hy sy versoek tot die amptenaar rig.

Tekste kan ook 'n dissonansie bevat wat op verskillende narratiewe gesigspunte dui. Dit mag die rede vir 'n doeblet wees. Terwyl histories-kritiese metodes die verklaring aanbied dat dit op verskillende bronne, of lae van oorlewering dui waaruit die teks opgebou is, sien narratologie dit as 'n stylelement.

Die alwetende verteller se weergawe en gesigspunt kry altyd voorkeur bo dié van enige karakter, behalwe waar die verteller haar vir ideologiese redes met 'n karakter se gesigspunt vereenselwig.

Moderne lesers aanvaar die geïmpliseerde skrywer se evaluerende gesigspunt, selfs al beteken dit dat hulle vir die oomblik hul eie oordeel gedurende die leesdaad opskort. Dit beteken nie dat lesers nie vry is om die gesigspunt waaruit 'n vertelling aangebied word, te kritiseer nie. 'n Aanvanklike aanvaarding van die gesigspunt is egter essensieel voor kritiek daarteen uitgespreek kan word. Sonder aanvaarding van die gesigspunt kan die verhaal in die eerste plek nie verstaan word nie (Powell 1990:24).

5.3.2.1.10 Etiese standpunt

Bybelse verhale se gesigspunt word deur 'n spesifieke etiese standpunt bepaal. Hierdie standpunt berus op 'n basiese onderskeid tussen waarheid en vaishheid. Die “regte” denkpatroon is in lyn met wat die Bybel as God se gesigspunt aanbied. Die geïmpliseerde skrywers het God se evaluerende gesigspunt normatief vir hul eie standpunt gemaak. Wat God dink, is per definisie waar en reg (Kingsbury 1984:4-7).

Hoe word God se gesigspunt bepaal? In elke vertelling moet God as 'n karakter in die verhaalwêreld beskou word. God se perspektief moet deur die leser gedefinieer word in terme van hoe die geïmpliseerde skrywer dit uitbeeld. Soms spreek God, of tree Hy direk op, soos die ander karakters in die verhaal. Ander kere tree Hy deur agente op, soos engele en profete, en drome of gebure wat op geen ander manier verklaar kan word nie, as deur goddelike ingryping.

Die verteller gebruik God se gesigspunt as die bepalende faktor in haar verhaal. Sy meld in Daniël 1:2 dat die Here Jerusalem en die tempelvoorwerpe in Nebukadnesar se hand gee. Wanneer sy hierna van vier Jode in Babel vertel, weet die leser wat sy daarmee impliseer. Die vier jongmense is in Babel omdat God hulle daar wil hê. Hulle is daar omdat Sy hulle in die Babiloniese (en Persiese – Dan 1:21) hof gaan gebruik.

Dieselfde gebeur in die verteller se verwysing na Daniël se besluit om hom nie met die koning se kos te verontreinig nie (Dan 1:8). Die verteller gee geen verdere inligting oor die motivering vir Daniël se besluit nie. Indien die verhaal geen verwysings na God se deelname daarin bevat het nie, kon die leser in Daniël se besluit 'n morele of gesondheidsbeswaar teen die koning se kos gesien het. As die vier Jode egter in Babel is omdat God hulle daarheen laat gaan het, het die leser geen ander keuse as om Daniël se besluit vanuit 'n religieuse oorweging te beskou nie.

Die skrywer gebruik dikwels 'n ander karakter se gesigspunt om as kontras met God se gesigspunt te dien. Die skrywer van die Daniëlverhaal wend dit effektief aan as sy Daniël se God se gesigspunt as haar eie aanvaar, en dit met Nebukadnesar se gode se gesigspunt kontrasteer.

Die skepping van 'n narratiewe wêreld waarin God se evaluerende gesigspunt bepaal kan word en as normatief aanvaar word, is 'n kragtige retoriese instrument. Dit bied duidelike leiding aan die leser in haar interpretasie van die verhaal. Die geïmpliseerde leser het empatie met die karakters wat God se gesigspunt uitdruk. Sy distansieer haarself van karakters wat hulle teen God se gesigspunt stel. Die geïmpliseerde skrywer bied deur die beskrywing van God se gesigspunt 'n belangrike standaard wat die interpretasie van die verhaal bepaal (Powell 1990:25).

5.3.2.1.11 Leser se deelname aan die verhaal

'n Laaste saak: die leser van 'n vertelling is nie 'n passiewe ontvanger van 'n verhaal nie, maar 'n aktiewe deelnemer. Sy probeer immers om die verhaal te verstaan. Sy moet haar eie ideologiese gesigspunt oor die verhaal formuleer aan die hand van die verhaal se onderskeie gesigspunte en perspektiewe. Sy moet ook haar eie psigologiese gesigspunt vorm deur die onderskeie persepsies wat in die verhaal gereflekteer word, te

evalueer en dit in 'n koherente prentjie om te sit. Sy evalueer die gebeure in die verhaal soos sy dit sien. Sy moet dus die verhaal interpreteer.

In 'n verhaal doen iemand iets aan iemand anders, binne 'n bepaalde ruimte, en op 'n gegewe tydstip. Die "iets wat gebeur" is 'n gebeure wat tot 'n intrige aanleiding gee. Die "iemand" verteenwoordig karakters. Die "bepaalde ruimte" en "gegewe tydstip" verteenwoordig die agtergrond. Ek bespreek vervolgens die elemente in groter besonderhede.

5.3.2.2 Agtergrond⁶⁴

Die agtergrond verteenwoordig daardie aspek van die vertelling wat die konteks vir die aksies van die karakter verskaf. Die agtergrond is net so integraal aan die verhaal as die gebeure en die karakters.

Powell (1990:69) vergelyk die basiese elemente van 'n verhaal met die grammatiese komponente van 'n sinstruktuur. Gebeure kom met die werkwoorde ooreen, want dit druk die aksie in die verhaal uit. Karakters is die selfstandige naamwoorde, want hulle voer die aksie uit (of vorm die objek op wie die aksie uitgevoer word). Karaktertrekke is adjektiewe want dit beskryf die karakters wat in die aksie betrokke is. En die agtergrond is die bywoorde wat beskryf waar, wanneer en hoe die aksie plaasvind.

Die onderskeid tussen agtergrond en karakters (Chatman verkies die term "*existents*" vir karakters) lê volgens Chatman (1978:138-141) nie op 'n eenvoudige lyn nie, maar vorm eerder 'n kontinuum. Tog dien die gesigspunt as 'n duidelike skeidslyn tussen agtergrond en karakter. Agtergrond kan nooit 'n spesifieke gesigspunt voorstaan nie. Agtergrond kan wel "gekarakteriseer" word in terme van beskrywende kwaliteite: die Babiloniese hof is vyandiggesind teen die Jood.

Die geïmpliseerde skrywer kan 'n karakter of groep mense as agtergrond gebruik, eerder as karakters. Die voorwaarde is dat die karakter of groep nie 'n spesifieke gesigspunt voorstaan nie.⁶⁵

Agtergrond dien 'n verskeidenheid van funksies. Dit mag simbolies wees, of help om karakters te openbaar, om konflik te bepaal of struktuur aan die verhaal te verleen. Dit dra ook by tot die stemming ("*mood of the narrative*" Chatman 1978:141). Dit is moontlik om die belang van agtergrondgegewens te evalueer, net soos in die geval van karakters en gebeure. Sommige gegewens mag irrelevant vir die intrige van die verhaal wees, terwyl ander met betekenis en belang belaaï mag wees.

Ek benut Abrams (1981:175) se klassifikasie van agtergrondgegewens aan die hand van tydlike, ruimtelike en sosiale kategorieë.

5.3.2.2.1 Temporele agtergrondgegewens

'n Vertelling kan nie sonder **tyd** bestaan nie. Die verhaal ontvou in tyd, en tyd gaan in die vertelling verby. Die vertelling het tyd nodig om voor die oog van die leser af te speel. Omdat taal konsekatief van

⁶⁴ "Agtergrond" is 'n beskrywing van "*setting*".

⁶⁵ Vergelyk die skares wat in die evangelies as agtergrond dien, eerder as 'n karakter.

aard is, word die vertelling in stadia geskets. Dit kan gebeur dat verskeie gebeure wat gelyktydig plaasvind, tyd neem om te vertel. Dit veroorsaak dat dit lyk asof dit nie gelyktydig kon plaasvind nie. Die verhaal het ook interne tyd nodig, want die karakters en insidente bestaan in tyd.

Verwysings na temporele agtergrondgegewens is chronologies of tipologies van aard. Chronologiese verwysings kan lokatief of duratief wees. Lokatiewe verwysings spesifiseer die besondere punt in tyd waarin 'n gegewe aksie plaasvind. Die punt in tyd kan breed ('n jaar) of smal ('n dag of 'n uur) wees. Duratiewe verwysings dui ook 'n chronologies-temporele agtergrond aan, maar verwys na 'n interval van tyd. Dit dui 'n periode van tyd aan.

Tipologiese verwysings dui die soort tyd aan waarbinne die aksie afspeel. Dié verwysings is gewoonlik op kontras gebaseer. Dit spesifiseer een soort tyd in teenstelling met 'n ander (nag in teenstelling met dag, of winter in teenstelling met somer).

Bybelse verwysings na tyd is gewoonlik so kort as die verwysings wat na ruimte of plek voorkom. Wanneer so 'n verwysing voorkom, is dit belangrik, omdat dit so min kere gebruik word. Bybelse verwysings na temporeel-spatiale agtergrond is ryk in konnotatiewe belang.⁶⁶

Ricoeur (1986, 1988) maak 'n onderskeid tussen verganklike en monumentale tyd ("*mortal and monumental time*").⁶⁷ Verganklike tyd verwys na die tyd waarbinne die karakters in die verhaal leef, soos mense in die werklike wêreld. Verganklike tyd word deur kalenders en horlosies gemeet. Monumentale tyd verwys na die breë uitgestrektheid van tyd wat geskiedenis insluit, maar ook transcendeer. Dit kan nie deur mense in die werklike wêreld of karakters in verhale gemeet word nie. Monumentale tyd word in mense se wêreldbeeld vervat. Kulture beskou tyd as lineêr of sirkulêr, spiraalvormig of konsentris. Vertellings word gebaseer op so 'n visie van monumentale tyd, wat in die wêreldbeeld van die geïmpliseerde skrywer gebou is. 'n Beskouing van tyd en geskiedenis lê die vertelling ten grondslag.

Tyd in die vertelling verskil van fisiese, objektiewe tyd. Objektiewe tyd vloei aaneen, sonder versnellings, vertraginge of onderbrekings. Dit gaan in 'n reguit lyn van die verlede na die hede en die toekoms. Dit is onomkeerbaar. Narratiewe tyd (of verteltyd) is subjektief. Dit swel uit of krimp soos omstandighede dit vereis. Gapings, vertraginge en spronge is moontlik. Die verdeling in verlede, hede en toekoms geld ook nie tot dieselfde mate as in objektiewe tyd nie. Deur herinneringe uit die verlede en

⁶⁶ Daniël 1:1, 21 vorm die temporeel-spatiale agtergrond van die Daniëlboek, wat illustreer dat Daniël 1 inleidend tot die boek is. Nebukadnesar voer Daniël en sy drie vriende weg na Babel, en Daniël bly vir die volle duur van die ballingskap in die vreemde. So maak die geïmpliseerde verteller Daniël simbool van die Jood in ballingskap. Hy verteenwoordig al die geslagte wat die ballingskap beleef het, omdat hy vir die volle duur weggevoer was. Nog 'n bekende voorbeeld kom in Markus 5:25 voor: Jesus onderbreek sy reis om 'n twaalfjarige meisie te gaan help, om 'n vrou wat twaalf jaar aan bloedvloeiing ly, te genees. Die geïmpliseerde leser het die ironie verstaan: Jesus genees 'n vrou wat inenstruele probleme het, ten koste van 'n meisie wat die ouderdom bereik het waar sy begin menstrueer. Die temporele verwysing is ryk aan suggestiewe betekenis.

⁶⁷ Aldrie volumes van sy werk (Ricoeur 1984, 1986 en 1988) handel hieroor, alhoewel hy in die laaste twee volumes die konsepte eers volledig beskryf.

verwagtinge oor die toekoms op te roep, word tyd ineengemeng. Die rigting en spoed van narratiewe tyd verander dikwels.⁶⁸

Die vorming van tyd in die vertelling is funksioneel. Dit werk saam met die ander elemente van die vertelling. Die oplettende leser is dikwels beïndruk met die kunstigheid van die bybelse vertelling, alhoewel dit moeilik is om te formuleer wat beïndruk het (Licht 1978:120).

'n Onderskeid kan tussen die vertellingstyd en vertelde tyd gemaak word. Vertellingstyd bestaan uit die lengte van die verhaal, of die lengte van tyd wat dit neem om te lees. Vertelde tyd het te doen met wat in die verhaal gebeur. Die orde van gebeure in die vertelde tyd hoef nie ooreen te kom met die gebeure in die vertellingstyd nie.

Slegs in gesprekke kom die vertellingstyd en vertelde tyd naby aan mekaar. Gesprekke vorm 'n belangrike deel van bybelse vertellings. Gewoonlik is dit kort gesprekke wat slegs uit twee of drie reaksies bestaan.⁶⁹

Tyd gaan staan slegs in twee situasies stil. Die eerste vind plaas wanneer die verteller iets verduidelik of interpreteer, of 'n gevolgtrekking of evaluasie aanbied. Tyd staan ook stil wanneer sketse binne die vertelling aangebied word. In bybelse vertellings is dit gewoonlik kort. Dit gee daaraan die kenmerkende dinamiese en vinnige karakter.

Buiten vir kalendertyd word psigologiese tyd ook in 'n verhaal aangetref. Dit is die spoed waarteen die vertelling volgens die leser se subjektiewe gevoelens verloop. 'n Vinnige psigologiese tyd word geskep deur krisis, komplekse situasie, spanning, ongewone gebeure, dramatiese insidente, skerp kontraste en hewige botsings tussen karakters.⁷⁰

Die doel van narratiewe kritiek is om die werk as 'n geheel te interpreteer. Daarom is die klassifikasie van tyd nie 'n doel in sigself nie. Narratiewe kritici wat Genette se kategorieë toepas, doen dit met die doel om die gang van die narratief te bepaal. Hulle stel belang om te sien wanneer 'n vertelling vinniger gaan, of stadiger gaan. Die rede hoekom dit gebeur, is elke keer belangrik.

⁶⁸ "Time is like clay in the potter's hand as far as the author is concerned, he moulds it as he pleases, making it an integral part of the form of the work as a whole" (Bar-Efrat 1989:142).

⁶⁹ Bar-Efrat (1989:277) meen dat dialoog ongeveer veertig persent van die vertellings in die Bybel vorm.

⁷⁰ Genette (1980:86-112; vgl ook Chatman 1978:78-79) definieer vyf verskillende wyses waarop die lengte van diskoerstyd en storietyd (of vertellings- en vertelde tyd) in verband met mekaar gebring kan word:

- **opsomming** verwys na gevalle waar vertellingstyd korter is as vertelde tyd;
- **bedryf** verwys na gevalle waar die lengte van diskoerstyd (vertellingstyd) min of meer met storietyd (vertelde tyd) ooreenkom;
- **uitgestrektheid** verwys na gevalle waar storietyd korter as diskoerstyd is. Dit kom nie in bybelse vertellings voor nie;
- **ellips** verwys na gevalle waar vertellingstyd gaan stilstaan terwyl vertelde tyd aanhou;
- **pause** verwys na gevalle waar vertelde tyd stilstaan terwyl vertellingstyd aanhou. Die verteller neem eers tyd om iets aan die leser te verduidelik of te beskryf. Hierna gaan sy aan met haar verhaal.

5.3.2.2.2 Ruimtelike agtergrondgegewens

Ruimte bestaan op 'n ander wyse as tyd in die vertelling. Alhoewel die vertelling in ruimte plaasvind, bestaan dit nie in ruimte nie. Die interne ruimte van die vertelling word nie in eksterne ruimte gerealiseer nie, maar in eksterne tyd.

Ruimte verwys na die fisiese omgewing waarin die karakters van die verhaal leef. Dit verwys ook na die ruimtelike gegewens ("*props and furniture*" Powell 1990:70) waaruit die fisiese omgewing bestaan, soos klere of vervoerwyse.

Bal (1985:45-46, 94) stel voor dat 'n dinamiese onderskeid tussen binne en buite in die spatiale agtergrondgegewens van 'n verhaal gemaak word. Binne-ruimtes dra die assosiasie van beskerming en sekuriteit, of van opsluiting en gevangenskap. Die leser assosieer buite-ruimtes met gevaar in een vertelling, en vryheid in 'n ander. Die opponerende assosiasies bied ruimte vir paradokse, wat dikwels deur skrywers benut word. Dieselfde kontras bestaan ook tussen landelike gebied en stad, eensaamheid en samelewing, of land en see. In Daniël 2 gebruik die skrywer die kontras tussen JHWH se tempel en die Babiloniese gode se tempel, en die Babiloniese koning se paleis en Daniël se huis as 'n paradoks.

Bal lê ook klem op die spesifieke rol wat grense speel om opponerende ruimtes te versoen. So versoen 'n deur die binne- en buitekant van 'n huis of paleis.

Dit gebeur soms dat die skrywer 'n landskapsportret in haar vertelling aanbied, deurdat sy agtergrondgegewens in groot besonderhede weergee. Dan word die beskrywing van tyd en ruimte 'n doel in sigself. Dit gebeur egter nie in die Bybel nie. Die Bybel dui plek kursories aan: Jerusalem, Babel, paleis, huis. Die skrywer gee geen verdere inligting oor die plek aan die leser nie. Sy maak staat dat die leser die assosiasie wat die pleknaam oproep, sal begryp. So laat die skrywer teksture, klanke, reuke en smake aan die verbeelding van die leser oor.

Funk (1988:141) merk op dat so 'n beknopte beskrywing opmerklik is as dit met ander vertellings van die tyd vergelyk word. Bybelse beskrywing van agtergrondgegewens is dramatiese en utilitaristiese. Die gegewens is diensbaar aan die aksies van die karakters. Dit beteken dat die lesers op verskillende wyses die verhale mag verstaan. Ruimte word gelaat vir assosiasie deur die individu. Aan die ander kant kan dit ook beteken dat die skrywer van haar geïmpliseerde lesers verwag het om met bepaalde persepsies die teks te lees. Die moderne leser deel nie noodwendig dié persepsies nie, en verstaan nie die verhaal ten volle nie.

Die skaarsheid van spatiale beskrywings in bybelse vertellings vra dat die leser besondere aandag sal gee wanneer so 'n beskrywing voorkom. Die skrywer bied belangrike inligting wanneer sy oor temporele en spatiale agtergrond skryf.

Malbon (1986:141) beskryf drie tipes spatiale agtergrondgegewens:⁷¹

- geopolitieke agtergrondgegewens, soos streke, stede en dorpe;
- topografiese agtergrondgegewens, wat fisiese eienskappe van die aarde insluit;

⁷¹ Malbon gebruik Lévi-Strauss se skema van struktuur-analise in haar ontwikkeling van die konsep van spatiale agtergrondgegewens.

- argitektoniese agtergrondgegewens, soos huise en paleise.

Ruimte word primêr in die Daniëlboek geskep deur beweging van karakters of verwysings na plekke. Plekke dra by om die arcna te konstrueer waarbinne die gebeure plaasvind. Dit verleen ruimtelike diepte aan die vertelling.

In die ses Daniëlverhale speel Jerusalem en Babel voortdurend 'n kontrasterende rol. In Daniël 1 word Jerusalem die stad vanwaar die ballinge en tempelgereedskap kom, en Babel die bestemming van die ballinge. Dit verbind die God van die vier Jode aan Jerusalem, omdat die tempelgereedskap daarvandaan kom. In Daniël 5 word Jerusalem in die vorm van die tempelgereedskap teenoor Babel gekontrasteer.

Die plekke word nie een keer beskryf nie. Dit bestaan slegs uit name, as abstrakte begrippe. Dit maak dit vir die leser moontlik om 'n subjektiewe inhoud daaraan te verleen. Vir die ná-ballingskapse Jood het Babel, nes Nebukadnesar, die onmiddellike assosiasie van die ballingskap.

Die bybelse vertellings verloop vinnig en aanhoudend.⁷² Dit geskied ten koste van die uitbouing van die ruimtelike element. Ruimte bly staties en onveranderd. Beskrywing van plekke (soos karakters) sou die vertelling ophou. Die vertellings in die Bybel wil nie die uitsig geniet nie, maar die vinnige opeenvolging van gebeure beskryf. Licht (1978:123) noem dit die basiese element van die narratiewe kuns van die Bybel, dat dit die mees effektiewe funksioneer wanneer die vertelling kort is en slegs een gebeurtenis beskryf. Dit beteken nie dat verhale nie deur skakels aan mekaar verbind kan word nie. Dit lei egter soms tot weersprekings.⁷³

5.3.2.2.3 Sosiale agtergrondgegewens

Die derde aspek wat volgens Abrams die agtergrond van 'n vertelling beskryf, is sosiale gegewens. Dit sluit sosiale en politieke instellings, klasstrukture, ekonomiese stelsels, sosiale gebruike en die algemene kulturele konteks waarteen die vertelling funksioneer in.

Veral wanneer die leser antieke literatuur lees, is identifisering van die sosiale agtergrond van groot belang. Kennis van 'n groot deel van dié konteks is nie geradik, of glad nie vir die moderne leser beskikbaar nie. En tog is dit essensieel vir volledige begrip van die verhaal. Die bydrae van sosio-literêre en sosio-narratologiese benaderings om dié inligting aan die bybelse leser te verskaf, mag nie gering geskat word nie (Rhoads & Michie 1982:413). Narratiewe kritiek kan nie bestaan sonder om aandag aan die sosiokulturele agtergrondinligting wat die vertelling ten grondslag lê, te gee nie. Literatuur is nie verstaanbaar sonder begrip van die kulturele verskynsels wat deur die teks veronderstel word nie.

⁷² Alter (1987:23) sê dat die vertellers van Bybelse verhale aangetrokke was tot narratiewe minimalisme. Dit is versterk deur hul "sense that stories should be told in a way that would move effectively to the heart of the matter never pausing to elaborate mimetic effects for their own sake".

⁷³ Vergelyk Bar-Efrat (1989:132-134) vir 'n volledige bespreking van dié weersprekings. Dit speel nie 'n beduidende rol in die Daniëlverhale nie. Wanneer aanvaar word dat verhale op ouer materiaal gegrond is, word verstaan hoekom interne weersprekings voorkom.

Die beskrywing van agtergrondgegewens is 'n belangrike hulpmiddel om die Daniëlverhale te verstaan. Die verteller gebruik die temporale verwysing na die ballingskap en die ruimtelike verwysing na Jerusalem en Babel effektief om assosiasies by die leser op te roep.

5.3.2.3 Karakters

'n Volgende element wat naas die verteller en agtergrond 'n rol in narratiewe speel, is die karakters of rolspelers.

5.3.2.3.1 Inleiding

Die Daniëlverteller beskryf haar karakters en hul optredes feitelik. Sy handhaaf 'n afstand teenoor haar karakters. Wanneer sy egter die Joodse ballinge se besluite beskryf, word dit duidelik dat haar gesigspunt met dié van die Jode ooreenkom. Dit kan gesien word in die gevolge van die Jode se besluite. Hul besluit om nie die koning se kos te gebruik nie, lei tot wysheid (Dan 1:17). Hul besluit om nie die koning se beeld te aanbid nie, lei tot voorspoed (Dan 3:30). Die skrywer se gesigspunt bepaal hoe haar karakters lyk. "It is impossible to discuss character without reference to point of view, for, after all, a character is not perceived by the reader directly, but rather mediated or filtered through the telling of the (implied) author, the narrator, or another character. For the reader is only shown what the author wishes to show" (Berlin 1983:43).

Die verteller beheer die verhaal. Dit is deur haar stem en oë dat die leser van die aksie en gesprekke van die karakters hoor. Haar gesigspunt is die perspektief waardeur die leser alles wat in die verhaal gebeur, waarneem en evalueer. Die verteller is 'n instrument wat deur die skrywer gebruik word om te bepaal en te lei hoe die leser op die karakters en gebeure van die storie reageer.⁷⁴ Die karakters is die produk van die verteller.

In die Daniëlverhale bied die verteller meestal nie 'n direkte verslag van die karakters se gedagtes, motiewe en gevoelens nie. Die beskrywing word beperk tot hul gedrag en gesprekke. Die verteller beskryf slegs die situasie soos enige buitestaander dit sou waarneem. Die rede hiervoor is dat die kortverhaal nie die ruimte laat vir lang verduidelikings nie.

'n Verhaal skep 'n wêreld voor die oë en ore van die mens wat daarna luister. Dit teken 'n prent van die wêreld waarin sy leef (Goldingay 1993:302). Uiteraard sal die hoorder/leser die verhaalwêreld subjektief beleef, soos 'n grap in terme van die ervarings en geskiedenis. Die implikasie is dat elke verhaal die potensiaal besit om 'n ander faset vir elke mens wat daarna luister, te beklemtoon. Elke mens interpreteer die verhaal in "eie ervarings"-kategorieë. Gelowiges word oor die algemeen aan mekaar verbind deurdat hulle dieselfde tipe waarheid in 'n verhaal sal raaksien, wat moontlik deur ongelowiges gemis sal word.

⁷⁴ 'n Voorbeeld is die verskil tussen die skrywer van *Sophie's World* (Gaarder 1994), en die karakters wat daarin optree. Sophie en Alberto is bloot skeppings van Albert Knag. Of is Albert Knag, wat die boek aan sy dogter skryf, dalk 'n blote skepping van iemand anders wat oor hom skryf (Gaarder 1994:297)?

Christengelowiges kan iets gemeenskaplik daarin sien wat deur Moslemgelowiges anders geïnterpreteer word. Dit maak dit moontlik om oor 'n teks te preek.⁷⁵

Die karakters in die verhaal dra die sin en waardes van die verteller aan die hoorder oor. Dit gebeur op 'n subjektiewe vlak, met ander woorde, sonder dat dit in woorde uitgedruk word. Die karakters vorm die fokuspunt van belang (Bar-Efrat 1989:47). Hul optrede en interaksie doen 'n beroep op die emosionele betrokkenheid van die hoorder by die verhaal. Die leser voel wat hulle voel, word bly oor wat hulle bly maak, word hartseer as hulle hartseer is, neem deel in hul lot en ervarings. As dit die antagonist is, word die leser kwaad oor die suksesse en bly oor die mislukkings van die figuur. Soms wek die figuur simpatie op en soms walging. Die leser bly egter nooit onbetrokke by die verhaal se karakters nie.

Alhoewel die leser kan oordeel of 'n besondere karakter oortuigend is as 'n menslike wese (dit is immers die verskil tussen goeie en middelmatige fiksie), kan nie bepaal word of die karakter 'n akkurate verteenwoordiging is van 'n spesifieke historiese persoon nie, behalwe as die historiese persoon bekend is.

5.3.2.3.2 Karaktertipes

'n Onderskeid word gewoonlik tussen plat (dit is eendimensionele) en ronde (dit is meerdimensionele) karakters in 'n vertelling gemaak (Longman 1993:103). **Plat karakters** vertoon slegs een of hoogstens twee of drie eienskappe. 'n **Ronde karakter** word kompleks beskryf – sy vertoon 'n versameling van eienskappe wat mekaar komplementeer en soms selfs weerspreek. Die ronde karakter skep die indruk van verandering wat oor 'n periode plaasvind, teenoor die eendimensionele karakter wat staties bly, selfs oor 'n periode van sewentig jaar (soos in Daniël se geval). In kortverhale, soos in die Daniëlboek, is daar byna geen tegniese moontlikheid om ronde karakters te ontwikkel nie. Dit vereis stadige ontwikkeling en kenmerk goeie novelles.⁷⁶

Berlin (1983:23) stem nie saam dat karakterisering in primitiewe verhale, soos in 'n groot deel van die Bybel gevind, plat, staties en onduidelik is nie. Dit is moeilik en gevaarlik om oor karakters in die Bybel te veralgemeen, omdat 'n groot verskeidenheid van karakters van verskillende tipes voorkom. En daar word 'n wye verskeidenheid van tegniese gebruik om die karakters te karakteriseer.

Sy onderskei drie karaktertipes in plaas van die twee wat deur meeste ander navorsers geklassifiseer word. Die volledige ("*full-fledged*") karakter, sê sy, word in terme van verskeie eienskappe en

⁷⁵ Spangenberg (Julie 1985:272) stem saam. Hy wys egter op 'n ander gevaar, dat Christene vanuit hul eie perspektief die Bybel as 'n deur-en-deur toekomsvoorspellende geskrif kan lees. Hy meld dat die boeke van die Bybel nie tyd en ruimte transendeer in die sin dat dit allerhande voorspellings bevat wat in ons dag in vervulling gaan nie, maar slegs in die sin dat dit "boodskappe" bevat wat vir ons as gelowiges van watter ouer ook al, relevant bly. Daarom is die gesag van die Bybel nie geleë in die feit dat dit sekere gebeure korrek "voorspel" nie, maar in die "boodskap" wat dit aangaande God verkondig. Die "boodskap" is as gesaghebbend te aanvaar of te verwerp. (Die gebruik van "boodskap" is Spangenberg se woordkeuse).

⁷⁶ Abrams (1981:185) stel 'n verdere klassifikasie voor: "*stock characters*". Dit is karakters wat met slegs een karaktertrek in die verhaal geteken word, en 'n oppervlakkige rol in die vertelling speel.

karaktertreкке ontwikkel. Die karakter ontwikkel en verander oor tyd. Die leser kry die indruk dat dit na werklike, lewendige persone verwys.

Die tweede karaktertipe is die plat karakter, waar slegs een eienskap genoem word. Dié karakters staan nie as individue uit nie. Die leser kry nooit die indruk dat sy die persone ken nie. Die karakters verteenwoordig dikwels oordrewe stercotipering.⁷⁷

Die derde karaktertipe, volgens Berlin (1983:23), is die agent, wat as funksionaris belangrik en nuttig is om die ontwikkeling van die intrige te stimuleer. Die mens agter die karakter bly egter verborge. Die karakterisering is bloot funksioneel. Dit is dienstig aan die gang van die verhaal. Kermode (1979:78) meen dat die agente nodig is om die intrige te laat slaag. Omdat die agente dikwels name het, kan die fout gemaak word om aan hulle as karakters te dink.

Buiten dat die agent as funksie van die intrige na vore kom, kan sy ook as deel van die agtergrond gebruik word. Die figuur is nie in sigself belangrik nie, en niks van die persoon, haar gevoelens en opinies, en so meer word aan die leser bekend gemaak nie. Die leser kan nie in verhouding met die persoon tree nie. Die agent is nodig vir die intrige, of dien as kontras met of vra vir reaksies van die karakters.

Daar is nie 'n duidelike skeidslyn tussen die tipes nie. Die verskil lê eerder in die mate van karakterisering as in die soort van karakterisering. Daar kan aan die tipes as punte op 'n kontinuum gedink word. Die agent, van wie niks bekend is nie behalwe wat nodig is vir die intrige, lê aan die een kant van die kontinuum. Die plat tipe, met 'n beperkte en gestereotipeerde reeks van kenmerke, wat die klas mense met soortgelyke kenmerke verteenwoordig, lê iewers in die middel. En die volledige karakter, met 'n breë reeks van eienskappe wat nie tot een groep mense gereduseer kan word nie, en van wie meer bekend gemaak word as wat vir die intrige nodig is, lê op die ander uiterste van die kontinuum.

5.3.2.3.3 Statische en dinamiese karakters

Soms maak navorsers 'n onderskeid tussen **statische en dinamiese karakters**. Dinamiese karakters word uitgeken daarin dat hul basiese karakterprofiel in die loop van die vertelling verander. Statische karakters word konsekwent in die verhaal geteken (Powell 1990:55).

Die Bybel skets selde karakters ekstensief en in besonderhede. Dit geld ook van die karakters in die Daniëlverhaal. Slegs 'n paar penstrepe word gebruik om die karakters aan die leser voor te stel. Tog kom die figure as werklik voor, en met unieke eienskappe. Dit het te doen met die feit dat die verteller goed in die kuns van storievertelling onderleg is.

⁷⁷ 'n Goeie voorbeeld hiervan is die rol wat Nebukadnesar in die eerste vier verhale speel – hy verteenwoordig die mag van Babel wat Jerusalem onderwerp het, en hy word as 'n stercotipe uitgebeeld.

5.3.2.3.4 Tegnieke in die sketsing van karakters

Die sketsing van bybelse karakters van alldrie tipes word verkry deur sekere tegnieke van karakterisering. Die leser rekonstrueer 'n karakter aan die hand van inligting wat die diskoers aan haar verskaf. Sy hoor dit deur die stellings en evalueringe wat die verteller of karakters maak, en sy lei dit ook af uit die woorde en dade van die karakters self.⁷⁸

5.3.2.3.4.1 Beskrywing van karakters

Die eerste tegniek is **beskrywing van karakters**. Die bybelse verhaal gebruik dié tegniek slegs by uitsondering, en die inligting is altyd dienstig aan die intrige. Die rede daarvoor lê in die feit dat in bybelse verhale die verhouding tussen beskrywing in die algemeen en aksie-en-dialoog baie laag is, en karaktersketsing meestal onderworpe aan die ontwikkeling van intrige.

Bybelse skrywers beskryf karakters in terme van hul denke, besluite, optrede, woorde en soms ook uitsonderlike fisiese eienskappe. Wat skort, is gedetailleerde fisiese of fisiologiese beskrywings van karakters wat die leser in staat stel om 'n visuele beeld te vorm. Die teks help nie die leser om karakters konkreet te visualiseer nie. Dit word aan die leser se verbeelding oorgelaat om 'n prentjie op te tower.⁷⁹

Alhoewel die leser nie 'n karakter konkreet kan "sien" nie, kan sy dit op ander maniere waarneem. Deur beskrywing word 'n hele reeks inligting oor karakters meegegee. Beskrywende inligting kan verskaf word oor status (koning, hoofpaleisbeampte, lid van 'n volk in ballingskap, hofamptenaar en so meer), beroep (wyse man, Chaldeër, amptenaar en so meer), heidense afkoms (Babiloniër in die Daniëlverhale) of onderskeie fisiese eienskappe (mooi, verlam, sterk – in die Daniëlverhale ontbreek dit).⁸⁰

Die doel van bybelse karakterbeskrywing is om die karakter in terme van haar plek in die samelewing, haar plek in die vertelling en enige onderskeidende kenmerke te beskryf. Dit staan normaalweg alles in diens van die beskrywing van die intrige. Soms word die beskrywing in die mond van een van die karakters gelê. Bybelse karakters word anders beskryf as in moderne romans. Dit kom eerder ooreen met die konvensies wat in volksvertellinge ("folk narratives") gebruik word – feeëverhale, eposse, mites, legende en so meer. Karakterisering word hier nie primêr deur beskrywing gedoen nie.

Karakters word in terme van **uiterlike voorkoms** geteken. Belangriker is die skets van hul persoonlikheid. Op indirekte wyse word karakters deur hul woorde en aksies, en die beskrywing van hul innerlike motiewe geteken, asook deur die skrywer se perspektief.

⁷⁸ Vergelyk Alter 1981:114-130, Berlin 1983:34-42 en Bar-Efrat 1989:73-112 vir 'n volledige bespreking.

⁷⁹ Berlin (1983:4-35) kla dat dit lyk asof die bybelse verbod op beelde van God ook op die mens van toepassing gemaak is. Dit lyk asof Hooglied 'n uitsondering kan wees, alhoewel beskrywing van die karakters daar haas tot die gebruik van vergelykings beperk is.

⁸⁰ Die opmerking is dikwels gemaak dat vroue meer geneig is om besonderhede van 'n persoon op te merk as mans. Alhoewel dit 'n seksistiese veralgemening is, kan die kern van waarheid tog die vraag ontlok: is die gebrek aan beskrywing van karakters in die Bybel nie deels daaraan toe te skryf dat mans (vir die grootste deel) die skrywers (en waarnemers) was nie?

In Bybelverhale, soos in die Daniëlverhale, word min of geen melding gemaak van die uiterlike voorkoms van karakters nie. As Daniël en sy vriende as jongmanne beskryf word, is dit nie eens duidelik of daarmee bedoel word dat hulle jonger as twintig, of dertig, of veertig jaar is nie. Algemene beskrywings word gebruik wanneer unieke kenmerke van karakters geteken word. Die karakters word selde op so 'n wyse voorgestel dat hulle uitstaan teenoor ander.

Die klere van karakters word glad nie beskryf nie. In 3:21 en 27 word 'n lys van die drie Jode se klere gebruik om aan te toon dat die vuur geen invloed op die manne het nie, teenoor die lyfwagte wat hulle in die vuur gooi. Later sal meer gesê word oor die verteller se voorliefde vir lyste en repetisie.

'n Groep funksioneer ook dikwels as 'n karakter (Powell 1990:51). Dit gebeur deurdát die geïmpliseerde skrywer die groep stereotipeer, of 'n stereotipering van 'n groep wat reeds by die geïmpliseerde lesers bestaan, gebruik. Stereotipering is 'n konvensionele literêre werktuig waardeur 'n aantal karakters 'n enkele rol vervul.

5.3.2.3.4.2 Karakters se innerlike lewe

'n Tweede tegniek in karakterisering is deur die **ontbloting van die karakters se innerlike lewe**.⁸¹ So word melding gemaak van karakters se liefde en haat, woede en jaloesie, hul denke, wat hulle gesien en verstaan het, en wat hulle nie weet nie. Dit bied die leser insig in hul denke, emosies en motiverings. Om die gedagtes van 'n karakter selfs meer konkreet te maak, kan dit in die vorm van 'n innerlike monoloog gegiet word.

Min inligting word in die verhale oor die gemoedstoestand van die karakters gegee. Die leser kan nooit vasstel hoe Daniël gevoel het oor die feit dat hy in ballingskap aan 'n vreemde hof diens doen, of hoe hy gevoel het toe hy die kos en wyn van die koning moes gebruik nie. Sou dié gemoedstoestand beskryf word, het die leser baie meer van die innerlike motivering van die karakters verstaan.

Twee soorte stellings oor 'n individu se persoonlikheid kan gemaak word. Die eerste beskryf karaktereïenskappe, en die tweede het te doen met die beskrywing van gedagtes en emosionele belewenisse. In die Daniëlverhale kom min hiervan tereg. Direkte karakterisering bevat dikwels 'n element van beoordeling. 'n Persoon word geteken as regverdige, boos, wys of dwaas.

Veralgemening word verder gebruik om die persoon te karakteriseer en te beoordeel. Die Deuteronomistiese geskiedskrywer doen dit ook as sy Israel se konings slegs beoordeel daaraan of hulle getrou aan die Here was of nie. Daniël word as 'n wyse man geteken. Al sy dade word in die lig van dié veralgemening beskryf. Dit geld slegs van die verhale. Die oomblik wanneer die visioene van die laaste ses hoofstukke beskryf word, word meer van die mens Daniël beskryf: hy weet nie, hy is bang, hy is swak.

Dit het daartoe gelei dat Daniël dikwels in tradisionele kommentare as moreel perfek beskryf word (byvoorbeeld in Keil 1975:3). Heelparty noem hom in dieselfde asem as Jesus, as 'n man wat geen

⁸¹ Sommige navorsers beweer dat die Bybel nie die innerlike lewe van sy karakters ontbloot nie. Sternberg (1978:110-146) en Bar-Efrat (1989:83-88) noem egter talle bybelse voorbeelde hiervan.

swakhede of sonde gehad het nie.⁸² Dit word gedoen as 'n voorbeeld vir gelowiges. Daniël is 'n man wie se geloof sy lewenswyse bepaal het. Die morele volmaaktheid wat deur die verhale aan Daniël toegedig word, het egter eerder met die karakterisering van en doel met die karakters in die verhale te doen as met die beaunting van die figuur as 'n voorbeeld van moraliteit.

Soms word die **gesigsuitdrukkings van die karakters** beskryf. Dit word in die eerste verhaal geïmpliseer, en later ten opsigte van Nebukadnesar gebruik (3:19). Dit is belangrik omdat dit die emosies van die karakters weerspieël, en in die eerste verhaal effektief gebruik word om 'n politieke stelling te maak ('n gesigsuitdrukking word in 1:10 geïmpliseer).

5.3.2.3.4.3 Karakters se woorde en dade

'n Volgende wyse van karakterisering is deur die **woorde en dade van karakters** te beskryf. Die verteller se perspektief bepaal meestal die beskrywing van 'n karakter se optrede (vgl 5.2.1 vir 'n bespreking van dié perspektief). Die karakter kan ook deur haar eie woorde geskets word. Dit word gereeld in die Bybel aangewend.

Wat van groot belang in die verhale is, is die inhoud van die gesprekke. In 'n groot mate bepaal dit die intrige, saam met die brokkies inligting wat deur die verteller weergegee word. Dit het ten doel om die gesprekke kontekstueel te bepaal. Die gesprekke gee emosie weer, bepaal houdings, moedig tot aksie aan of verskaf inligting. Baie gesprekke in die verhale is informatief van aard. Dit gee inligting weer. Daarby dra dit by tot die vorming van die karakters.

Die karakter se aard word deur haar dade geopenbaar, tot dieselfde mate as wat woorde dit doen. Die feit dat Daniël die kos weier, vertel baie van hom as mens. Sy karakter word deur sy uiterlike gedrag verduidelik. Trouens, die verteller gebruik slegs die uiterlike dade om die karakter se innerlike aard, wat van integriteit en trou getuig, te skets. Dade word normaalweg in die Bybel as belangrikste wyse van karakterisering benut – werklike lesers ken bybelse karakters hoofsaaklik deur die manier waarop hulle in verskillende situasies optree. Die karakters se optredes is ook die boublokke van die verhaal se intrige.

Die optrede in die daaglikse lewe van karakters word byna nooit in die Bybel vermeld nie, en ons hoor nooit van die besonderhede van hul daaglikse wel en wee nie. Die karakters word voorgestel in besondere en ongewone omstandighede, wat die rede vir die vertelling bied. Ongewone omstandighede het te make met krisis en stres, wanneer uitsonderlike toetse deurgegaan moet word. Word iets alledaags genoem, soos die gebruik van kos en wyn (soos in Dan 1:8), vervul dit 'n belangrike funksie.

Die besluite wat mense neem, dra tot 'n groot mate by tot die kennis wat ons van hulle het. Besluite het te doen met 'n keuse tussen alternatiewe. Daarom reflekteer die wyse waarop 'n persoon die stryd tussen onderskeie begeertes beslis 'n waardestelsel.

⁸² Vergelyk byvoorbeeld: "He is the only spotless character in the Bible outside of the Lord Jesus Christ" (Larkin 1929:16).

Die karakters in die Daniëlverhale is eksistensieel, eerder as essensieel (Bar-Efrat 1989:90). Dit beteken dat hulle in situasies van die werklike lewe geteken word. In terme van die taal wat die karakters beskryf, word 'n klein aantal adjektiewe gebruik. Adjektiewe word normaalweg gebruik om aspekte van 'n persoon se persoonlikheid te beskryf.

Alter (1987:23) sien die rede hiervoor as dat die Hebrëuse skrywer die menslike natuur as ontwykend, onvoorspelbaar en nie-ophelderbaar sien. Die mens is na God se beeld gemaak, en deel 'n mate van die transendensie van kategorieë en beelde. Die mens kan nie geëtiketteer word nie. Dit mag in sommige gevalle waar wees, maar ek meen dat Alter veralgemeen. Die gebrek aan karakterbeskrywing in die Daniëlverhale het eerder met die beperkinge wat 'n kort kortverhaal aan die verteller stel, te make. Dit is deel van die eie aard van dié tipe verhale dat dit karakters slegs met enkele penstrepe skets.

5.3.2.3.4.4 Kontraste

Karakterisering kan ook deur kontras te weeg gebring word. Daar is drie tipes van kontrastering moontlik:

- die kontras tussen twee karakters;
- die kontras met 'n vroeëre aksie van dieselfde karakter;
- die kontras met die aanvaarbare norm.

Karakters toon met tyd verandering, en kontrastering bied 'n goeie manier om dié karakterisering te skets.⁸³ 'n Algemene tegniek om 'n karakter te laat uitstaan, en dikwels met min woorde, is deur haar te kontrasteer met die leser se verwagtinge, of met die verwagte norm van die gemeenskap waarbinne sy leef.⁸⁴

5.3.2.3.4.5 Karakters se sosiale status

Belangrik is dat die karakter se sosiale status dikwels in sy woorde gereflekteer word. Wanneer die koning praat, verskil dit van die hoflike taal wat gebruik word wanneer 'n hofamptenaar of onderdaan met die koning praat. So behou Daniël volgens Daniël 6:22 selfs na 'n nag tussen die leeu sy hoflikheid teenoor die koning. Dit is ook duidelik uit die wyse waarop Daniël sy argument aanbied om nie die kos van die koning te gebruik nie. Hy gebruik taal en argumente wat verskil wanneer hy met die hoofpaleisbeampte praat as van dié wanneer hy met die (mindere) amptenaar praat (Dan 1:8 teenoor 1:12-13).

⁸³ Vergelyk die onderskeid wat hierbo gemaak is tussen dinamiese en statiese karakters. Dinamiese karakters se karakterprofiel toon ontwikkeling in die verloop van die verhaal.

⁸⁴ Dit skep die probleem: wat was die aanvaarbare norme van die samelewing ten tye van die gebeure wat in die verhaal geskets word? Of is die verhaal later opgeteken, en het die norme dalk verskuif? Dit is baie moontlik dat betekenisnuanserings van bybelse verhale vir moderne mense verlore gegaan het omdat lesers nie die norme wat ten tye van die optekening van die verhaal gegeld het, ken en verstaan nie.

Die taal waarmee die koning aangespreek word, toon ooreenkoms met die taal wat gebesig word in gesprek aangaande en met God (vgl byvoorbeeld Dan 2:37-38 met Daniël se gebed in Dan 2:20-23). Dit word 'n instrument wat deur die verteller benut word om die tema van soewereiniteit te ontwikkel.

Enige afwykings van die gesprekstyl wat deur die samelewing voorgeskryf word, is van besondere belang (Bar-Efrat 1989:66). In bybelse verhale kom hoofsaaklik twee soorte afwykings voor. In die eerste plek word die hoflike styl deur 'n spreker gebruik wie se status op gelyke vlak is met dié van sy/haar gespreksgenoot. Tweedens gebeur dit soms dat die hoflike styl afwesig is wanneer die spreker se sosiale stand laer is as dié van die gespreksgenoot. Die afwesigheid van hoflikheid kom slegs een maal in die verhale voor, in Daniël 3:16. Die drie vriende mors nie tyd om die koning amptelik en formeel te groet nie.

Die styl wat aan 'n koninklike hof geld, word in alle ander gevalle deur die karakters in die Daniëlverhale eerbiedig. Dit wil iets belangriks onderstreep: die Judeërs aan 'n vreemde hof het vrede gemaak met hul omstandighede. Of is dit dalk eerder 'n geval dat hulle niks aan hul situasie kon doen nie en dit goedsikks aanvaar?

Karakterisering in bybelse vertellings word hoofsaaklik verkry deur die kunstige kombinasie van verskeie van of al die tegnieke.

5.3.2.3.4.6 Daniël as karakter

Daniël as protagonis van die verhale tree deurgaans voorspelbaar op.⁸⁵ En dit kan ook nie anders nie. Hy tree as "dubbelspeler" vir God op, sê Burden (1987:203). Die verhale word in die derde persoon vertel om die indruk van objektiwiteit te skep. Die Daniëlfiguur van die verhale (Dan 1-6) kom as goed, vreesloos en volmaak voor. Fewell (1991:125) noem die Daniëlkarakter simities van aard: hy is net te wys en getrou om oortuigend te wees. Deur al die gebeure bly hy dieselfde.

In die visioene kom Daniël oor as 'n ronde figuur – hy is feilbaar (Dan 7:28; 8:18), hy weet nie altyd raad nie (7:16), hy word self onderrig (10:1), hy is bang (7:15; 8:17). Hy word 'n volledige karakter. Die feit dat die visioene in die eerste persoon geskryf is, dra verder by tot die realisme en spanning in die vertelling.

Nebukadnesar (en Belsasar en Darius) is nie in die eerste plek die antagoniste van die verhale nie. Daniël is dubbelganger vir die werklike protagonis, die Jode se Here, terwyl die konings asook die wyse manne verteenwoordigers van die werklike antagonis, die Babiloniese gode, is. Die eintlike stryd word tussen God en die gode gevoer, en die werklike tema is soewereiniteit (vgl Fewell 1991:125 en Joubert 1979).

⁸⁵ *Protagonis* word hier in die sin van die hoofrolspeler gebruik, teenoor die *antagonis*, wat die teenstaander se rol vervul. Spangenberg (1998b:102) gebruik die term "protagonis" om te verwys na die karakter wie se handeling reaksie ontlok, terwyl die "antagonis" die teenparty is wat op die handeling reageer. Ek gebruik die terme in 'n positiewe en negatiewe sin, as die een wat goed doen teenoor die een wat die bosc verteenwoordig. Vergelyk Schoonees et al (1965:36, 668) wat na "protagonis" as voorvegter, en "antagonis" as teenstander verwys.

5.3.2.3.4.7 Simpatie, empatie en antipatie

Literatuur inspireer die verbeelding. Die lesers vereenselwig haar met die karakters in die verhaalwêreld. Literêre kritici noem dit *empatie*. Empatie is 'n "involuntary projection", of "an inner mimicry" van die sensasie van wat die lesers waarneem (Abrams 1981:48). Lesers empatiseer die meeste met karakters wat soortgelyk aan hulle is (realistiese empatie) of met karakters wat verteenwoordig wat hulle graag sou wou wees (idealistiese empatie). Empatie tussen 'n geïmpliseerde lesers en enige karakter word slegs gevestig op die basis van 'n gegewe evalueerende *gesigspunt en karaktertrekke*.

Die literêre konsep van *simpatie* is verwant aan *empatie*. Dit word gebruik wanneer die lesers se identifikasie met 'n karakter minder intens is. Die lesers identifiseer haar nie volledig met die karakter nie, maar voel saam met die karakter. Die geïmpliseerde lesers kan *simpatie* met 'n karakter hê sonder om die karakter se *gesigspunt* te deel. Soos *empatie*, is *simpatie* 'n literêre tegniek wat deur die geïmpliseerde skrywer benut word. Een van die mees effektiewe maniere wat die skrywer gebruik om *simpatie* vir 'n karakter by die lesers te wek, is om *simpatie* vir die karakter toe te ken aan 'n karakter met wie die lesers *empatie* het. Die lesers van 'n vertelling gee die meeste om vir karakters vir wie die protagonis die meeste omgee. Die protagonis is die karakter met wie die lesers 'n mate van *empatie* beleef.

Antipatie is gevoelens van vervreemding van en vyandigheid teenoor sekere karakters. Die skrywer wek *antipatie* vir haar karakters op dieselfde wyse as positiewe *simpatieke* reaksies. As die geïmpliseerde lesers met 'n karakter *empatiseer* wat *aversie* teenoor 'n ander karakter vertoon, sal sy ook *aversie* teenoor die karakter openbaar (Powell 1990:57).

Empatie, *simpatie* en *antipatie* het te doen met lesers se identifisering met karakters in die vertelling. Lesers kan ook deur verhale gelei word om soortgelyke identifiserings met werklike persone in die werklike wêreld te maak. Narratiewe kritici beskou dit as 'n verwysingsdenkfout om literêre elemente in terme van veronderstelde antesedente in die werklike wêreld te interpreteer.⁸⁶

5.3.2.4 Intrige

'n Vierde element wat universeel in narratiewe voorkom, is die *intrige*.⁸⁷ Die *intrige* bestaan uit gebeurte wat in die vertelling afspeel. Gebeure bestaan nie slegs uit dae en aksies nie. Woorde, gedagtes, gevoelens en persepsies vorm ook gebeurte.

⁸⁶ Dit gebeur as die Matteusewangelie gebruik word om anti-Semitisme te voed. Dit het dikwels in die *geskiedenis* gebeur, as Jode beskuldig is dat hulle hulself veroordeel het met die woorde: "Laat sy bloed op ons en ons kinders wees" (Matt 27:25).

⁸⁷ Skrywers wat die narratiewe kuns van Bybelse verhale beskryf, gebruik die woorde "*plot*" en "*setting*" (byvoorbeeld Berlin 1983:102-104; Sternberg 1985:172, 264-268 en Bar-Efrat 1989:93). "*Plot*" word hier as "*intrige*" vertaal, in die sin van 'n reeks gebeurtenisse en situasies in 'n verhaal wat tot 'n klimaks lei en in die ontknoping opgelos word. Die element van slinkse of listige planne word nie ingereken, soos dikwels aan die woord toegedig word nie. "*Setting*" word met "agtergrond" vertaal. Dit word gebruik in die sin van dit waarteen die narratief afspeel. Dit mag verwys na 'n tydruimtelike gegewe, of sosio-ekonomiese en politieke omstandighede.

Om bloot die gebeure as die inhoud van 'n narratief te beskou, is nie genoeg nie. Die navorser moet ook na die "story-as-discoursed" gaan kyk. Hoe word die gebeure deur die geïmpliseerde skrywer aangebied? Wat probeer die skrywer sê met haar organisering en aanbieding van gebeure? ⁸⁸

5.3.2.4.1 Kern en satelliete

Barthes (Chatman 1978:43-44) merk op dat alle gebeure nie dieselfde belang het nie. Sommige gebeure is so belangrik dat dit nie uit die vertelling ghaal kan word sonder om die logika van die verhaal te vernietig nie. Dit word die kern ("*kernel*", of "*noyau*" in Frans) genoem. Hierteenoor kan die satelliete ("*satellites*", of "*catalyse*" in Frans) uitgelaat word sonder om enige invloed op die basiese intrige te hê. Die vertelling sal steeds in essensie dieselfde lyk, alhoewel dit aan estetiese waarde sal inboet. Kerngebeure het te doen met keuses wat die daaropvolgende ontwikkeling van die intrige bepaal. Satellietgebeure behels nie keuses nie, maar beskryf slegs die uitwerking van die keuses wat in die kerngebeure gemaak is.

Navorsers vind dat vir die verdeling van 'n verhaal in kern- en satellietgebeure daar min objektiewe kriteria bestaan. Dit bemoelik die onderskeid. Tog meen ek kan dit van waarde wees om 'n hiërargie in die belangrikheid van gebeure te bepaal. Dit help die navorser om die intrige beter te verstaan. ⁸⁹

5.3.2.4.2 *Analepses en prolepses*

'n Onderskeid word gemaak tussen "*analepses*", waarin 'n gebeure eers na dit gebeur het, vertel word, en "*prolepses*", waar 'n gebeur vertel word voor dit plaasvind. "*Prolepses*" kom voor wanneer die Bybel voorspellings maak oor gebeure wat nog in die toekoms lê. "*Analepses*" word dikwels gebruik om iets wat nou gebeur, te verduidelik aan die hand van iets wat voorheen gebeur het.

5.3.2.4.3 Kousaliteit

Die navorser ondersoek elemente van kousaliteit in 'n poging om die intrige van die narratief te verstaan. Kousale verhoudings tussen gebeure kan in die volgende kategorieë verdeel word:

- moontlikheid, wat verwys na 'n gebeure wat die voorkoms van 'n ander gebeure moontlik maak
- waarskynlikheid, wat verwys na 'n gebeure wat die voorkoms van 'n ander waarskynlik maak
- afhanklikheid, wat verwys na 'n gebeure wat die voorkoms van 'n ander veroorsaak.

⁸⁸ Die studie van die organisering van 'n vertelling se materiaal konsentreer in 'n groot mate op stylelemente. Vir 'n bespreking van verskillende stylelemente, vergelyk 5.3.2.5.

⁸⁹ Die kort kortverhaal, wat die *genre* van die Daniëlverhale vorm, laat min ruimte vir so 'n onderskeid. Die verhaal is so kort dat alle gebeure kernbelangrik is, met enkele kleiner uitsonderings.

Kousaliteit is 'n definitiewe karaktertrek van intrige (Forster 1927:86). Die verhaal het 'n intrige omdat die gebeure in die verhaal op een of ander wyse in verband met mekaar staan. Die kousale verband tussen gebeure is die intrige.

'n Intrige verloop episodies wanneer die geïmpliseerde skrywer kort insidente of episodes reg na mekaar rapporteer. Dié episodes kan los van mekaar verstaan en waardeur word. Die navorser laat egter eers reg aan die literêre lees daarvan geskied wanneer sy die skakels tussen die episodes verstaan. Dié skakels kan eksplisiet verduidelik word, of geïmpliseer word.

Om reg aan die Daniëlverhale (Dan 1-6) te laat geskied, is dit nodig dat die navorser al ses verhale langs mekaar plaas. Sy ondersoek dan die kousale verbande tussen die verhale, wat bydra tot die betekenis van die individuele verhale, asook van die verhalekorpus as geheel.⁹⁰ Narratiewe kritiek soek na logiese progressies van oorsaak en gevolg.⁹¹

5.3.2.4.4 Konflikanalise

Die narratologiese kritikus onderwerp gebeure aan 'n **konflikanalise** om die intrige te verstaan. Konflik is "a clash of actions, ideas, desires, or wills" (Perrine 1974:44). Die botsinge is integraal aan die vertelling. Dit is moeilik om aan 'n verhaal te dink wat nie een of ander element van konflik bevat nie. Die navorser stel belang hoe die konflik ontwikkel en afloop. Dit vorm die intrige van die verhaal.

Konflik kom voor op verskillende vlakke. Die mees algemene is konflik tussen karakters. Dit kan dikwels verklaar word aan die hand van verskille in gesigspunte of onversoenbare karaktertrekke. Konflik kan ook tussen karakters en hul agtergrond bestaan. Of karakters kan in konflik met die natuur of die samelewing wees, of met hul "lot". Karakters kan selfs in konflik met hulself wees. Die navorser analiseer die individuele gebeure wat 'n verhaal vorm, in terme van wat dit bydra tot die ontwikkeling en resoluë van konflik in die vertelling as 'n geheel.

Die aard van konflik kan soms verstaan word in terme van bedreiging of dreigemente wat partye vir mekaar vorm. Die resoluë van die konflik bestaan dan daarin dat die bedreiging 'n werklikheid word, of onvervuld bly. Dit gebeur soms dat konflik onopgelos gelaat word. Waar dit gebeur, is die effek belangrik. Onopgeloste konflik is geneig om by die leser te bly. Lesers verwag en dring daarop aan dat daar resoluë van konflik sal wees. Waar die geïmpliseerde skrywer nie aan die verwagting voldoen nie, is lesers geneig om die konflik op hul eie lewe toe te pas in 'n poging om dit self op te los.⁹²

⁹⁰ Historiese kritiek sien elke verhaal in terme van 'n aparte ontwikkelingsproses wat op 'n laat stadium bygevoeg is. Dit is 'n belangrike insig. Literêre kritiek ondersoek egter die verhalekorpus as geheel, en die insigte wat daaruit verwerf word, dra ook by tot die interpretasie van die verhale.

⁹¹ Dit is moontlik dat die navorser kousale verbande sien waar dit nie bestaan nie. Dan word elke gebeure die oorsaak van die volgende. Die leser moet versigtig wees om slegs na die struktuur te soek wat die skrywer aan die verhaal opgedring het. Lesers het 'n inherente geneigdheid om die beginsel van veroorsaking op 'n verhaal toe te pas. In die woorde van Chatman (1978:45): "our minds inveterately seek structure and will provide it if necessary".

⁹² Powell (1990:44) stel voor dat die kort einde van die Markusevangelie so bedoel is. Die geïmpliseerde skrywer wil die leser dwing om die vraag te beantwoord: wat sou ek doen as ek daar was?

5.3.2.4.5 Protagonis en antagonist

Die intrige bestaan uit die stryd tussen die protagonis en die antagonist. Dit lei tot 'n ontknoping van die intrige nadat die spanningslyn ontwikkel het tot 'n klimaks (Burden 1987:204). In die Daniëlverhale word die ontknoping van die intrige in die erkenning van die beheer van God oor die geskiedenis en politieke prosesse gevind (Dan 2:47; 4:3; 5:29). Dit word ook getoon deur sy beloning van die getroues (Dan 1:20; 3:25; 6:23). Die aard van die intrige bestaan hier uit die probleem van die verhouding tussen die mens se mag en haar verantwoordelikheid teenoor God.

Die intrige is die lyn wat geleidelik oploop tot 'n klimaks, en dan afloop tot 'n toestand van ontspanning. Ander patrone van intrige-ontwikkeling bestaan ook. 'n Skielike draai mag 'n onverwagte ontwikkeling inlui. In die sentrum van die intrige staan amper altyd 'n konflik of botsing tussen twee magte. Die twee magte mag twee individue of groepe wees, of een persoon wat in konflik met haarself is, of 'n persoon teenoor 'n instelling, gebruik of uitkyk, of 'n individu en 'n bonatuurlike mag.

5.3.2.4.6 Kleiner narratiewe eenhede

Die intrige bestaan uit kleiner narratiewe eenhede. Die eenhede is beide temporeel en oorsaaklik gerangskik. Met ander woorde, die insidente waaruit die komplot bestaan, volg mekaar chronologies sowel as oorsaaklik op. Een insident is die gevolg van die vorige een, en die oorsaak van die volgende een. Dikwels bestaan dié opeenvolging as die interpretasie van die verteller. En die verteller se interpretasie het in bybelse narratiewe 'n teologiese rugsteun: dit is God wat die gang van gebeure bepaal en beheer.

Sommige gebeure pas nie in die noue kausale ketting wat deur die narratief geskets word, in nie. Dit dien bloot as oorsaak van 'n volgende insident, en nie as gevolg van 'n vorige nie (Bar-Efrat 1989:95).⁹³

Die verteller gebruik dikwels "omdat" en "want" (ו en כ) om die verbande tussen gebeure aan te dui. Waar dit nie voorkom nie, word van die leser verwag om dit te begryp. In bybelse narratiewe word gebeure dikwels deur *waw* aan mekaar verbind. Gebeure wat nie 'n oorsaaklike verband met die res van die vertelling het nie, word selde oorgelewer. Dit veroorsaak dat bybelse narratiewe goed en kohesief gekonstrueer is.

Dikwels organiseer die verteller die insidente sodat die onderlinge parallele, kontrasterende of opeenvolgende verhoudings duidelik gesien word. Soms is die rangskikking in die vorm van 'n chiasiese en konsentriese struktuur met voorwaartse beweging. Daniël 1 word gekenmerk deur 'n ring- of omhullende struktuur (A - tydsaanduiding - Dan 1:1 ... A - tydsaanduiding - Dan 1:21).⁹⁴ Die chiasiese struktuur word ook dikwels gebruik in die volgorde waarin karakters aan die leser voorgestel word.

⁹³ Bar-Efrat (1989:95) gebruik die woorde van die slang aan die vrou in die Edenverhaal (Gen 3) as voorbeeld hiervan. Die slang se woorde hou nie verband met wat vooraf gebeur het nie, maar sy woorde lei tot die vrou se optrede.

⁹⁴ Die konsentriese struktuur is in die vorm A,B,x,B,A, en die chiasiese in die vorm A,B,B,A.

Wanneer die navorser die intrige ondersoek, is dit nodig dat die verskillende dele of blokke onderskei word, wat met die tonele ("acts") van 'n toneelstuk ooreenkom. Die dele word dikwels deur plek of tyd van mekaar onderskei. Andersins word die dele deur onderwerpe of temas van mekaar onderskei. Die skrywer gebruik dikwels dieselfde woorde en wortels van woorde om parallelle tussen dele of insidente te beklemtoon. Dieselfde tegnieke kan aangewend word om tonele of dele met mekaar te kontrasteer.

5.3.2.4.7 Frekwensie van gebeure

Narratiewe kritici stel ook belang in die frekwensie waarmee gebeure in 'n vertelling voorkom, asook die frekwensie waarmee die gebeure in die vertelling gerapporteer word. Genette (1980:113-160) beskryf vier moontlike verhoudings tussen frekwensie in vertellings en vertelde tyd, of diskoers- en storytydtyd:⁹⁵

- **Enkelvoudige vertelling** rapporteer 'n gebeure wat een maal plaasvind, slegs een maal.
- **Herhalende vertelling** rapporteer 'n gebeure wat slegs een maal plaasvind, by herhaling.
- **Meervoudig-enkelvoudige vertelling** rapporteer herhaaldelik 'n gebeure wat herhaaldelik plaasvind.
- **Iteratiewe vertelling** rapporteer 'n gebeure wat herhaaldelik plaasvind, slegs een maal.

Die geïmpliseerde skrywer gebruik haar beheer oor die frekwensie waarmee sy gebeure aanmeld, om leiding aan die lesers te gee hoe om die teks te verstaan (Powell 1990:40).

Die narratiewe begin met 'n beskrywing van die situasie wat die aksie voorafgaan. Dit dien as inleiding tot die aksie. Dit gee agtergrondinligting oor die karakters – wat is hul name, kenmerke en fisiese voorkoms en omstandighede, status en verhoudings.

In die Daniëlverhale kom dié inligting nie elke keer voor nie, omdat dit in die eerste verhaal reeds gegee is. Dit is ook moontlik dat agtergrondinligting nie aan die leser beskikbaar gestel word nie, omdat die skrywer aanvaar dat haar (eerste) lesers daarvan bewus is. Die leser in bybelse tye het agtergrondmateriaal uit hul tradisies oor persone en gebeure uit die verlede, asook werklikhede van hul kultuur geken.

Soms word agtergrondinligting in die loop van die verhaal bekend gestel, soos die narratiewe dit vereis. Die verteller kan die inligting in redaksionele notas gee, of in die mond van die karakters plaas. Die twee *modi* van die verskaffing van agtergrondinligting, aan die begin of in die loop van die vertelling, word ook soms gekombineer. Dit is hoe die mens 'n nuwe kennis ook leer ken. In baie gevalle is sekere inligting oor die persoon reeds bekend, en in die loop van die ontwikkeling van die verhouding kom verdere kennis by.

Daar word aanvaar dat die narratiewe geen inligting aanbied wat nie 'n direkte funksie in die ontwikkeling van die drama het nie. Elke brokkie inligting vervul 'n funksie, en is nuttig in die bepaling van die betekenis-horisonne.⁹⁶

⁹⁵ Vergelyk ook Chatman (1978:78-79).

⁹⁶ "There is never leisurely description for its own sake" (Alter 1987:22). Die beskrywing van tonele geskied met die minste besonderhede. Die karakters se aktiwiteite oor baie jare word in enkele sinne beskryf. Slegs die

Die intrige ontwikkel van 'n aanvanklike situasie deur 'n ketting van gebeure tot 'n sentrale gebeurtenis, wat die hoofkarakter van verandering is. Hieruit groei verskeie kleiner insidente wat die finale situasie beskryf. As die aksielyn tussen die aanvanklike en finale situasie geteken word, stel dit die intrige voor. In bytelse kortverhale word die klassieke lyn gebruik: van 'n kalm vertrekpunt, deur die stadia van betrokkenheid, tot die klimaks van konflik en spanning, om dan vinnig na die eindpunt van rustigheid te val.

Soms gebruik die verteller die tegniek van 'n skynbare oplossing van die konflik, net om die spanning verder te laat styg na 'n volgende hoogtepunt. Eers hierna vind die werklike oplossing van die konflik of afloop plaas.

5.3.2.4.8 Ironie en intrige

Die Daniëlskrywer gebruik dikwels die intrige om ironiese situasies te skets. Dit gebeur byvoorbeeld in Daniël 3:17-18, as die drie Jode nie weet of hul God hulle sal red nie. Die ironiese situasie ontstaan as die karakter minder as die leser weet. Die karakter praat vanuit haar onskuld, terwyl die leser weet wat werklik besig is om te gebeur. Dit kan ook gebeur as die karakter onbewus dinge doen wat nie in haar belang is nie. Deur haar besluite en optrede benadeel sy haarself, sonder om dit dadelik te besef. Dit kan ook as 'n ketting van gebeure beskryf word wat veroorsaak dat die protagonis se belange benadeel word.

Dramatiese ironie dien om kritiek uit te spreek of skokkende gebeure en tragiese situasies te beklemtoon. Dit kan ook dien om die siening te verdedig dat geregtigheid in die wêreld heers. Elke mens kry wat sy verdien, al mag die karakter anders dink (Bar-Efrat 1989:125, 128). Die gebruik van die term "tien maal" as beskrywing van die kontras tussen die Joodse en Chaldeese wyse manne in Daniël 1:20 dien as ironie om aan te toon dat God in beheer van verdienste is.

5.3.2.5 Styl

Die skrywer se gebruik van woorde en sinne word deur haar styl bepaal, en dit beïnvloed hoe haar vertelling gaan lyk. Styl verryk of beklemtoon die betekenis van die sinne. Dit bepaal die leser se gesindheid oor wat gebeur. Styl bestaan onder andere uit die volgende elemente: vergelykings, metafore, klanknabootsing, ritme, woordgebruik, herhaling, grammatiese vorme, sintaktiese strukture en sintipes. Struktuur-analise gee aandag hieraan. Dit is die stylelemente wat die navorser in staat stel om die oppervlakte-struktuur te ontsluit. Enige aspek van taal mag stilisties belangrik word as die skrywer dit so aanwend. Besondere belang word aan ongewone en seldsame gebruik van woorde en strukture geheg. Dit trek die leser se aandag, net soos herhaling of die ritmiese gebruik van woorde in 'n frase of buitengewone woordorde.

noodsaaklikste word gesê. Inligting oor hoe karakters lyk is skaars. Die skrywer stel slegs belang om te sê wat nodig is om sy vertelling te verstaan.

Die Daniëlverhale is hoofsaaklik in Aramees oorgelewer. Dit maak dit byna onmoontlik om ongewone of seldsame gebruik van woorde en strukture te herken, omdat min ander Aramese literatuur oorgelewer is. Dieselfde geld in mindere mate van die Hebreeuse taal. Moderne kennis van Bybelse Hebreeus is steeds beperk.

5.3.2.5.1 Tekste letterlik en figuurlik geïnterpreteer

Stilistiese instrumente kan te doen hê met klank en ritme, die betekenis van woorde en die herhaling van woorde en frases, en woordorde (Bar-Efrat 1989:200-217).

Soms moedig die geïmpliseerde skrywer van 'n literêre werk die leser aan om sekere interpretasies te verwerp en ander te aanvaar, of ten minste alternatiewe verklarings te ondersoek. Simboliek en ironie is nuttige retoriese instrumente om dié doel te bereik.

Dit is moontlik om 'n vertelling verkeerd te verstaan deur dit letterlik woord vir woord en frase vir frase te lees.⁹⁷ Dit is belangrik dat die leser op vergelykings en metafore bedag sal wees. Sy moet sensitief vir meervoudige lesings van die teks word, sodat sy nie die skrywer verkeerd verstaan nie.

5.3.2.5.2 Stylfigure

Stylfigure (soos vergelyking en metafore), beelde, tekens, simbole en motiewe vestig 'n besondere gemeenskap tussen die geïmpliseerde skrywer en die geïmpliseerde leser. Die leser word deur die beeldspraak in die teks gelei om die teks op 'n besondere manier te verstaan (Powell 1990:29). Wat gesê word, beteken meer as wat op die oog af lyk. Stylfigure vereis van die leser om meer moeite te doen om die teks te verstaan.

Dikwels bou die geïmpliseerde skrywer stylfigure doelbewus in die teks in om die leser bewus daarvan te maak dat sy nie die teks alleen letterlik kan verklaar nie. Die geïmpliseerde skrywer verskaf deur simboliek "implicit commentary and directional signs" aan die leser (Culpepper 1983:181).⁹⁸ Dit is die doel van narratiewe kritiek om die betekenis wat deur die geïmpliseerde skrywer bedoel word, bloot te lê.

⁹⁷ Vergelyk 'n artikel deur 'n span mediese spesialiste wat Lukas 22:44 probeer verklaar aan die hand van 'n seldsame tipe bloeding wat soms voorkom by mense wat onder erge stres verkeer. Jesus sou dan deur sy sweetkliere gebloeit het (Edwards, Gabel & Hosmer 1986:1456). Dit is hoogs onwaarskynlik dat die geïmpliseerde leser van Lukas se vertelling sou dink aan 'n seldsame tipe bloeding as sy lees van Jesus se ervarings in Getsemane. Die skrywer gebruik die vergelyking van die bloedsweet in dieselfde sin as haar verwysing na Jesus as 'n hoenderhen in Lukas 13:34.

⁹⁸ Culpepper (1983:4-5) stel vier kategorieë voor waaruit die betekenis van simbole afgelei kan word:

- argetipiese simbole lei hul betekenis af van kontekste wat universeel is, soos die basiese teenstelling tussen lig en duisternis;
- simbole van voorvaderlike vitaliteit ontleen betekenis aan ouer bronne, soos die getal drie of tien wat in die Ou Testament 'n besondere assosiasie het;
- simbole geskep deur die geïmpliseerde skrywer kan slegs binne die konteks van die besondere vertelling verstaan word;

'n Effektiewe stylfiguur is ironie, wat reeds by die beskrywing van die verteller se gesigspunt (1.5.2.1) bespreek is. Soos in die geval van stylfigure, kan die leser ironie nie raaksien as die teks bloot letterlik gelees word nie. Simboliek vra van die leser om iets meer raak te sien as wat in die teks staan. Daarenteen sien die leser ironie eers raak as sy werklike betekenis verklaar in terme van die teenoorgestelde betekenis van wat in die teks staan.

Uspensky (1973:87) definieer ironie as die nie-samevalling ("*nonconcurrency*") van gesigspunt soos deur spraak, aksies, motiewe en geloof geopenbaar. So teken die skrywer 'n karakter se spraak ironies wanneer die gesigspunt wat daardeur uitgedruk word, nie met die karakter se daad ooreenkom nie. Aksies is ironies as dit nie met motiewe ooreenstem nie. Ironie is "always the result of a disparity of understanding" (Scholcs & Kellogg 1966:240).

Soms maak navorsers 'n onderskeid tussen verbale en situasionele ironie. Verbale ironie verwys dan na gevalle waar die spreker doelbewus iets sê maar die teenoorgestelde bedoel. Situasionele of dramatiese ironie kom voor waar die spreker of dader nie bewus is dat haar optrede die teenoorgestelde uitwerking het nie. Die karakters is slagoffers van wat gebeur. Slegs die leser weet van die spreker of dader se dilemma, omdat die skrywer dit aan haar openbaar.

Soms word ironie weggesteek, sodat die leser dit maklik miskyk. Ironie dien geen doel as dit nie ontdek word nie (Booth 1974:5-6). Die leser moet versigtig wees om nie oor ironie te lees nie. Aan die ander kant geld die waarskuwing van Duke (1985:2): "Scholars and critics who quest after ironies in a text are prone, once they have caught the thrill of the hunt, to become downright intoxicated, not only bagging their limit so to speak, but opening fire on everything in the text that moves". Dan gebeur dit dat bespreking van ironie in 'n teks meer oor die kreatiwiteit van die leser vertel as van die skrywer.

5.3.2.5.3 Stappe in interpretasie van vertelling

Booth (1974:10-13) noem vier stappe waardeur die skrywer die leser lei om die vertelling te interpreteer:

- die leser verwerp die letterlike betekenis van die woorde op grond van interne of eksterne leidrade;
- die leser probeer die teks aan die hand van alternatiewe verduidelikings verstaan;
- die leser evalueer die alternatiewe in terme van wat sy van die geïmpliseerde skrywer glo;
- die skrywer neem 'n besluit oor watter betekenis korrek is, op grond van wat sy aanvaar die bedoelings van die skrywer met die vertelling is.

-
- simbole met kulturele inhoud verkry hul betekenis uit die sosiale en kulturele konteks van die werklike skrywer en haar gemeenskap.

Veral die laaste simbooltipe skep probleme vir die verklaarder. Toegang tot die betekenis van simbole wat kultureel bepaal is, kan nie deur bestudering van die vertelling verkry word nie. Die geïmpliseerde skrywer aanvaar dat die geïmpliseerde leser dit verstaan, sonder verdere toeligting. As moderne lesers die vertelling lees, maak hulle staat op die insigte van historiese kritiek om lig op dié simboliek te werp.

Die vier stappe kan ongereflekteerd en onmiddellik plaasvind. In alle geval dwing dit die leser tot nadenke oor die geïmpliseerde skrywer, en haar bedoeling met die teks. Booth (1974:12) sê die rekonstruksie van ironie vereis van die leser "a delightful leap of intuition". Om sin van die vertelling te maak, is die leser verplig om nie slegs die skrywer se bedoelings te oorweeg nie, maar dit ook te aanvaar. Die gebruik van ironie en simboliek moedig die leser aan om die teks herhaaldelik te lees, want "even the most perceptive reader is never sure he or she has received all the signals the text is sending" (Culpepper 1983:151).

5.3.2.5.4 Skrywer se narratiewe patrone

Soms kan 'n geïmpliseerde skrywer uitgeken word deur haar gebruik van **narratiewe patrone**, wat uit herhalende gebruik van dieselfde stylfigure bestaan. Hierdeur lei die skrywer die leser in begrip van die teks. Dié patrone bestaan uit herhaalde gebruik van 'n stylfiguur of 'n kombinasie van stylfigure. Die leser herken die skrywer aan dié patroon. Dit sluit strukturele instrumente in wat herhaaldelik deur die skrywer gebruik word, asook ontwerpeienskappe wat gebruik word om die teks te organiseer en aan te bied. Dit is vir die narratiewe kritikus belangrik om literêre beginsels te onderskei wat die geïmpliseerde skrywer gevolg het toe sy haar werk georganiseer het.⁹⁹ Narratiewe kritici ondersoek komposisionale patrone vir die lig wat dit op die geïmpliseerde skrywer werp.¹⁰⁰

⁹⁹ Die belangstelling is nie nuut in bybelse studies nie. Komposisie-analise en retoriese kritiek is al lankal besig om organiseringsmotiewe in bybelse tekste te ondersoek. Bauer (1988:13-20; Bauer se werk is op dié van Howard Kuist 1947 en Robert Traina 1985 gebaseer) stel vyftien kategorieë van "compositional relationships" voor wat in bybelse vertellings voorkom:

- **herhaling** behels repetisie van soortgelyke of identiese elemente. Herhaling bestaan op twee vlakke: klankherhaling, waar onder rym, alliterasie en assonansie as woorspel aangewend word, en suiwer herhaling, wat bestaan uit herhaling aan die begin en einde van 'n kolon, of in identiese woordpare (Watson 1984:274-278). Die funksies van herhaling is: om die luisteraar of leser in staat te stel om iets weer te hoor wat sy moontlik gemis het, en wat die verteller as belangrik ag. Herhaling lei ook tot die skepping van nuwe materiaal, wat die literêre werk voltooi. Dit help om die struktuur van die werk te versterk, deur die komponente daarvan aan mekaar te verbind. Herhaling het ook dramatiese effek. Dit druk volledigheid uit. Beklemtoning kan ook deur herhaling bewerkstellig word, hetsy negatief of positief (Watson 1984:278-279);
- **kontras** assosieer of stel dinge wat nie dieselfde is nie, of die teenoorgestelde is, naas mekaar;
- **vergelyking** assosieer of stel dinge wat dieselfde of soortgelyk is, naas mekaar;
- **veroorsaking** en **substansiasie** orden die vertelling deur verhoudings van oorsaak en gevolg (veroorsaking is die beweging van oorsaak na gevolg, en substansiasie die beweging van gevolg na oorsaak);
- **klimaks** verteenwoordig 'n beweging van kleiner na groter intensiteit;
- **spilpunt** dui 'n verandering in die rigting van die vertelling aan, hetsy 'n positiewe na negatiewe ontwikkeling of *vice versa*;
- **partikularisasie** of **veralgemening** behels beweging in die teks na verduideliking wat óf meer spesifiek óf meer omvattend word;
- **doelstellings** struktureer die vertelling aan die hand van die beweging van middelle tot doel;
- **voorbereiding** verwys na die insluiting van materiaal in een deel van die vertelling met die primêre doel om die leser voor te berei op 'n volgende deel van die vertelling;
- **opsomming** bied 'n samevatting of verkorting van materiaal wat elders in groter besonderhede bespreek word;
- **ondervraging** dui op die gebruik van 'n vraag of probleem, gevolg deur die antwoord of oplossing;
- **inclusio** verwys na die herhaling van eienskappe aan die begin en einde van 'n eenheid;
- **verwisseling** behels 'n afwisseling van elemente in 'n a-b-a-b-patroon;

Bauer (1988:19-20) dui aan dat komposisionele verhoudings intrinsiek aan alle kuns is. Dit kom in musiek, die skilderkuns, beeldhouwerk en argitektuur voor. Die ondersoeker vind dit ook in nie-narratiewe vorme van literatuur. Of die skrywer bewus was daarvan of nie, haar besluite oor hoe die materiaal georganiseer en aangebied word, is bepalend vir die leser se begrip daarvan.

6. Hoofstukindeling, ortografie en begripsverheldering

Hoofstuk 2 bestaan uit twee dele. Ek beskryf eerstens aspekte van die agtergrond van die literêre-historiese benaderingswyse in terme van drie komponente: struktuur-analise, histories-kritiese metodes en narratologiese kritiek. Hierna, in 'n tweede deel, ondersoek ek die *Forschungsgeschichte* van belangrike inleidende vraagstukke tot die Daniëlboek. Die ontstaan van die Daniëlverhale, en die Daniëlboek word bespreek. Die kwessie van die Daniëlboek as geskiedskrywing vloei hieruit voort. 'n Vraagstuk wat hiermee saamhang, is die outeurskap van die boek. Die Daniëlboek word in die Massoretiese kanon onder die Geskrifte, en in ander tradisies onder die Profete aangetref. Sê dit enigiets vir die interpretasie van die boek? Die Daniëlfiguur speel binne ander tekste 'n rol. Is dit dieselfde figuur? Ek ondersoek ook die *genre* van die Daniëlverhale soos dit deur die eeue deur eksegete voorgestel is. 'n Volgende vraag wat aan die orde kom, is: beteken die feit dat die Daniëlverhale in 'n apokaliptiese boek voorkom, dat die verhale ook apokalipties verklaar moet word? Ten slotte beskryf ek die *Sitze im Leben* van die boek: die veronderstelde sesde en werklike tweede eeuse kontekste.

In hoofstukke 3 en 4 bespreek ek Daniël 1 en 2 onderskeidelik, as eksemplare van die waarde van die literêre-historiese benaderingswyse om bybelse tekste te ontsluit. Na enkele inleidende aantekeninge, onderneem ek 'n struktuur-analitiese ondersoek na die teks. Ek doen dit aan die hand van twee ontledings. In die eerste plek gebruik ek Propp se model om die teks funksioneel te ontleed. In die tweede plek gebruik ek die semiotiese ontleding om die teks in perikoopeenhede te verdeel, met die doel om die funksies en kwalifikasies te identifiseer. Die beskrywing van funksies en kwalifikasies stel die navorser in staat om pertinente transformasies asook semiotiese vierkante te beskryf. Wanneer die pertinente transformasies en semiotiese vierkante beskryf is, kan die waardes daaruit afgelei word wat die skrywer wil oordra, en kan narratiewe programme vir die teks geskryf word. Vervolgens doen ek 'n detail-analise van die teks waarin ek diachroniese en sinchroniese insigte versoen. Ek doen dit aan die hand van die temas wat struktuur-analise in die teks vasgestel het. Ten slotte vat ek die resultate saam in die beskrywing van die teks in terme van narratologiese elemente: die verteller, agtergrond, karakters, intrige en stylelemente.

Ek sluit in hoofstuk 5 af met 'n sintese van gevolgtrekkings.

- **chiasme** het te doen met die herhaling van elemente in 'n omgekeerde orde: a-b-b-a;
- **tussenvoeging** verwys na die invoeging van 'n literêre eenheid in die midde van ander literêre eenhede.

¹⁰⁰ Partikularisasie is die mees algemene stylfiguur van die Markusevangelie. Handeling is rondom die beginsel van veralgemening gebou (Powell 1990:33-34). So vertoon elke skrywer se werk unieke voorloëdes vir stylfigure.

Die **addenda** bevat addisionele inligting waarna in die studie verwys word. In die bespreking van die literêr-historiese benaderingswyse in hoofstuk 1 verwys ek na die Aarne-Thompson-klassifikasie van verhaaltipes, asook na Propp se klassifikasie van funksies in verhale. Volledige inligting daarvoor word in addenda 1.1 en 1.2 verskaf. Ek bespreek die kwessie van die apokaliptiese aard van die Daniëlboek en die invloed daarvan op die verklaring van die Daniëlverhale in hoofstuk 2. Daniël 1 se verdeling in lees- en perikoopeenhede asook die analisering daarvan in funksies en kwalifikasies is vervat in addenda 3.1-3.3. En Daniël 2 se verdeling in lees- en perikoopeenhede, asook die analise van die lofsied en uitleg van die droom, en die bespreking van die pertinente transformasies kom in addenda 4.1-4.5 voor.

Enkele ortografiese opmerkings is van pas. Ek gebruik **vet letterskrif** om die aandag op belangrike terme en begrippe te vestig, en *skuinsskrif* vir vreemde woorde. In die narratologiese bespreking gebruik ek konsekwent die literêre terme "leesceenheid" en "perikoopeenheid". 'n Leesceenheid bestaan uit 'n kernsin, met 'n subjek en predikaat. 'n Perikoopeenheid is die saamgroepering van leeseenhede of kernsinne wat bymekaar hoort omdat dit dieselfde tema bevat (Calloud 1976:14-15). Die perikoopeenhede vorm die basiese elemente waaruit die struktuur van die verhaal afgelei word.

Die kerklike tradisie waarin ek my bevind verkneg vroue tot onderdanigheid aan mans met sy literalistiese verklaring van die Bybel. In reaksie hierop gebruik ek inklusiewe taal. Soos in die Voorwoord genoem, gebruik ek die vroulike terme in hoofstukke 1, 3 en 5, en die manlike in hoofstukke 2 en 4.

Die term "narratiewe of narratologiese kritiek" gebruik ek in 'n beperkende sin. Sommige navorsers verwys met die term "narratologie" na die hele veld van literêre kritiek. Ek benut "narratologie" om naas retoriese kritiek (wat die skrywer se gebruik van retoriese instrumente ondersoek) en leserrespons-kritiek (wat die leser se rol om 'n teks se betekenis te bepaal ondersoek) te staan. Dit kom ooreen met onder andere Powell (1990:19); Chatman (1978:149-150); Abrams (1981: 24); Berlin (1983:15) en Patte (1989: 6) se gebruik.

In die bespreking van Daniël 1 en 2 benut ek die Hebreeuse teks. In enkele gevalle waar ek ander Hebreeuse woorde gebruik, transkribeer ek.